

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Postihování korupce v komunistickém Československu

Daniel Straka

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

Postihování korupce v komunistickém Československu

Daniel Straka

Vedoucí práce:

PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Vladimíru Naxerovi, Ph.D. za odbornou pomoc, vstřícnost, osobní přístup a čas, který mi při zpracování této práce věnoval.

Obsah

Úvod.....	6
1 Fenomén korupce	10
1.1 Definice korupce, její typy, formy a související pojmy	10
1.2 Pohled na korupci a její měření	16
2 Korupce v komunistickém režimu, případ Československa	18
2.1 Korupce v komunistických režimech	18
2.2 Korupce v komunistickém Československu.....	22
2.2.1 Faktory podporující rozvoj korupce	22
2.2.2 Projevy a fungování korupce v komunistickém Československu ...	25
3 Pohled oficiálních míst na korupci a její postihování	29
3.1 Pohled komunistické strany na korupci.....	29
3.2 Zákonná úprava postihování korupce.....	35
3.3 Implementace zákonů a Dopisu na postihování korupce a jednotlivé případy	37
3.3.1 Kauza Babinský	43
Závěr.....	47
Seznam pramenů a literatury:.....	50
Resumé	54
Přílohy	55

Úvod

Téma korupce rezonuje v různé intenzitě ve všech zemích světa. Některé státy ji přísně trestají, jiné ji ignorují a další do jisté míry podporují. Významným měřítkem, které se dá využít pro porovnání všech těchto zemí, je tzv. index vnímání korupce, který vydává mezinárodní organizace Transparency International. Česká republika se v tomto žebříčku tradičně umisťuje na nelichotivých příčkách. V roce 2016 se oproti roku předchozímu propadla z 37. na 47. místo (Transparency International 2016: 6; Transparency International 2017: 4). Tato čísla mají vliv nejen na vnímání země v zahraničí, ale i na diskuzi o korupci v českém politickém prostoru. Společnost sice vidí výsledky při odhalování korupce, ne však už při jejím trestání. Mnohým se tak nabízí srovnání se situací v období před osmdesátým devátým rokem. Nežřídka zaznívají z řad veřejnosti výroky, že společnost je i více než dvacet sedm let po sametové revoluci stále ovlivněna komunistickým režimem, který uplácení netrestal, ale naopak ho podporoval. To, že korupce má kořeny hluboko v minulosti, dokládají i odborné publikace (Frič 1999: 75). Některé staré klientelistické vazby navíc nebyly pádem komunistického režimu plně zpřetrhány, došlo i k vytvoření nových. Navíc uvažování lidí o legitimitě takového jednání se stále plně nezměnilo.

To vyzývá sociální vědy, aby se podrobně zabývaly nejen současnou korupcí, ale i tou v dobách minulých, a tím, jak byla trestána. Snahou přispět ke zmapování tohoto fenoménu mezi roky 1948 a 1989 je i tato bakalářská práce, jejímž konkrétním cílem bude provedení analýzy postihování korupce právě v komunistickém Československu. Aby bylo dosaženo adekvátního výsledku, bude potřeba odpovědět na následující výzkumné otázky. Jaké bylo místo korupce v komunistickém režimu? Jaká byla stanoviska strany k této problematice a jak dané situace řešila? Kdo a proč byl postihován za korupční chování? Jaké tresty mu byly uděleny a jak byla celá záležitost prezentována v médiích?

Struktura práce bude následující. První kapitola bude věnována fenoménu korupce, jejím definicím, formám, typům a souvisejícím pojmům. Krátce budou též zmíněny pohledy, které vidí nejen negativní, ale i pozitivní dopady korupce, a způsoby, jak ji měřit. Tato část poskytne nejobecnější pohled české i světové sociální vědy na tento fenomén a ustanoví nutnou teoretickou základnu pro další části práce.

Ve druhé kapitole nejprve teoreticky přiblížím fungování korupce v komunistických režimech, které se díky specifickým strukturálním charakteristikám odlišuje od fungování v demokratických režimech. Prostor zde bude věnován i korupci v Československu, protože každý z komunistických režimů fungoval trochu jinak, proto i ten československý má svá specifika. Všeobecně známou věcí je, že velká většina občanů brala, případně sama rozdávala úplatky, které však nemusely mít podobu pouze finanční, ale mohly mít charakter protislužby, výhody či věcného daru. O těchto praktikách vláda věděla a téměř bezvýhradně je tolerovala, ve známost vešlo pouze minimum potrestání takového chování. To, že korupce byla součástí každodenního života občanů, je možné podotknout hned v úvodu, protože se bez ní lidé neobešli ani při tak běžné činnosti, jakou bylo nakupování (Možný 2009: 65–66; Walter 1985: 3). Toto téma se mnohdy promítalo do filmové a televizní tvorby – jak do normalizačních seriálů, tak např. i do filmů pro děti. Takový případem může být *Ať žijí duchové*, kde jedna z postav uplácí, aniž by byla potrestána podle platných zákonů, což do určité míry takové chování v očích diváků legitimizuje. Klientelismus, úplatky a různé služby a protislužby vytvořily prakticky paralelní ekonomiku, kterou stát nebyl schopen ovládnout ani regulovat. Vyzdviženy proto budou především faktory, které podporovaly rozvoj korupce, jako byla nomenklatura, která sama do velké míry kryla a využívala korupční praktiky, nebo ekonomická realita socialismu, protože systém mikro i makro ekonomiky, který se ustavil, do velké míry uplácení a klientelismus podporoval a sám na něm i stál (Možný 2009: passim). Závěrečná část kapitoly bude zaměřena už na konkrétní projevy a fungování korupce v komunistickém Československu.

Třetí kapitola bude věnována pohledu oficiálních míst na korupci a na její postihování. Vedle zákonné úpravy tak bude rozebírán i *Dopis Předsednictva ÚV KSČ stranickým orgánům a organizacím k prohloubení činnosti boje proti porušování zásad socialistické zákonnosti, morálky a disciplíny* doplněný opatřeními vlády k boji proti korupci. Část bude věnována konkrétním případům korupce, avšak existuje problém získat o nich informace. Jsou sice k nalezení v Národním archivu České republiky, nicméně fondy obsahují velké množství citlivých a osobních údajů a ze zákona nemohou být volně přístupné. Spisy tak mohou být předloženy pouze v anonymizované podobě, bez spisové značky je ale není možné vyhledat. Obdobná situace je i v Archivu bezpečnostní složek České republiky, kde je pro vyhledání konkrétního případu nutné znát jméno pachatele a přibližnou dobu, kdy byl případ řešen. Souvislé řady kriminálních statistik nejsou k dispozici, takže není možné dohledat přesné údaje o tom, kolik lidí bylo v jednotlivých letech stíháno případně odsouzeno kvůli korupci. V této kapitole bude provedena i výše zmiňovaná analýza postihování korupce v komunistickém režimu.

Zdrojů zabývajících se korupcí a klientelismem teoreticky je v české a světové vědě velké množství a poměrně hodně materiálů se vztahuje i ke korupci v komunistických režimech. Příkladem kvalitní české publikace, ze které čerpám, je *Korupce na český způsob* od kolektivu autorů vedených Pavolem Fričem, jenž patří k nejvýznamnějším českým autorům zabývajících se korupcí. Rád bych zmínil i esej Iva Možného s názvem *Proč tak snadno...*, který přináší výjimečný pohled na socialistickou společnost a její chování. V tomto případě je však nutné zachovat si určitý odstup. Možná proto, že byl text psán na konci roku 1989 – tedy v době revoluce a počátcích transformace – obsahuje určitá emotivní hodnocení, která mohou být považována za subjektivní a není možné je plně podložit daty. Problém se zdroji nastává u tématu postihování korupce, protože konkrétním případem z ČSR potažmo ČSSR se zabývá pouze kniha Miloše Luknára *Král' Oravy: Kauza Babinský*. Avšak spolu s informacemi z jiných odborných textů, ze zákoníků a ze stranických dokumentů bude možno postihování korupce zanalyzovat. Jak byly případy medializovány, budu hledat

výhradně v Rudém právu, protože předpokládám, že vzhledem k cenzuře a informačnímu monopolu nebude žádné jiné médium předkládat výrazně odlišné informace. Co se týče vyjádření strany a textů sepsaných lidmi jí blízkými před rokem 1989, je potřeba mít na paměti ideologickou zabarvenost, případně politickou pragmatičnost při formulování pravdy.

1 Fenomén korupce

1.1 Definice korupce, její typy, formy a související pojmy

Samotné slovo korupce pochází z latinských slov *rumore*, což znamená zlomit či přetrhout, a *corruptus*, které označuje následky zlomu, tedy zkaženost, zvrhlost či zvrácenost člověka, který se nechal zlomit (Frič – Kabele 1999: 12). S odbornou definicí korupce či politické korupce je však problém. Stále nebyla vytvořena, ačkoliv se jí sociální vědy zabývají již několik desetiletí. Politologům se to nedaří, protože se snaží vyhnout hodnotícím soudům (Reed 1999: 117). Obecně je totiž obtížné zkoumat korupční transakce metodami, které jsou založené na přímém pozorování zkoumaného objektu, protože probíhají utajeně (Frič – Kabele 1999: 11). Mezi jednotlivými autory nepanuje ani shoda na tom, co vše pod rámeček korupce spadá.

Pravděpodobně nejčastěji používaná je definice amerického politologa Josepha Nye, podle něhož je korupce chování, které se odchyluje od formálních povinností veřejné role kvůli soukromým, ať už peněžním či statkovým, ziskům. To zahrnuje taková chování jako úplatkářství, nepotismus a zpronevěru (Nye 1967: 419). Nyeova definice na korupci nahlíží jako na deviantní chování a je zaměřena na veřejné funkce (*public office*), explicitně však nezmiňuje veřejný zájem (*public interest*), jehož ohrožování je považováno za patologické chování (Frič – Kabele 1999: 13–15). Veřejný zájem naopak vyzdvihuje Carl Friedrich, podle kterého může být za korupci považováno vše, kdy držitel moci, například úřadu, s určitou zodpovědnou funkcí, je peněžně nebo jinými nelegálními výhodami přesvědčen k tomu, aby se choval tak, jak chce poskytovatel výhody. Tím škodí veřejnosti a jejím zájmům (Friedrich 2007: 15). S nehodnotící neboli tržní definicí korupce přišel Jacob van Klaveren. Podle té je pro veřejného činitele jeho úřad byznysem, a tak se jeho prostřednictvím snaží maximalizovat svůj zisk. Jeho příjem už nezávisí na jeho užitečnosti, ale na trhu a talentu úředníka nacházet příležitosti k co největšímu zisku. Problémem této definice však je, že v ní chybí rozlišení toho, co za korupci lze považovat (Frič – Kabele 1999: 17). Posledním autorem, kterého zmíním je Leslie Holmes, který považuje

koncept korupce za kulturně specifický a definuje čtyři kritéria, jež ji ustavují. Korupce je podle nich uskutečňována jednotlivcem nebo skupinou jednotlivců ve veřejné funkci, která musí být spojená se zodpovědností a autoritou. Úředník musí čin spáchat alespoň částečně kvůli svému vlastnímu zájmu a musí si být zároveň vědom, že jeho činnost případně nečinnost buď jsou nebo mohou být považovány za nezákonné či přinejmenším nepatřičné (Holmes 2003: 193).

Existují tři řády či pohledy definic, které určují, co je korupce. První pohled je legalistický. Je to prakticky nejužší vymezení, protože korupcí je jen to, co za korupci považuje právní řád. Definice, které se neomezují pouze na zákony, ale na všechny předpisy upravující výkon veřejné funkce, se označují jako public office definice. Třetím a nejširším pohledem jsou public opinion definice, pro něž je důležité i veřejné mínění, tedy nejen normy psané, ale i zvykové – záleží tedy na lidech (Frič – Kabele 1999: 14–15).

Korupce má vlastní pravidla hry a vnitřní mechanismy, které určují její sílu, schopnost a intenzitu šíření. Netýká se pouze jednotlivce, jak by se mohlo zdát z označení korupce za deviantní chování, ale je odvislá od celého systému. Dochází k sociální dezorganizaci, která podle Friče nastane ve třech případech (Frič 2001: 67). Prvním z nich je situace, kdy existuje několik pravidel, která si odporují, a jednatel není schopen určit platnost či prioritu daných pravidel. K druhému případu dochází, když dodržování oficiálních norem nevede k výsledkům či očekávaným odměnám. Třetí případ nastává nejčastěji v transformačním období, kdy staré normy ztratily platnost a nové dosud nebyly přijaty, to se týká především postkomunistických zemí. V situaci, kdy došlo k sociální dezorganizaci, i když nejen v ní, dochází ke vzniku korupčního klimatu, které definuje Frič (1999: 74) jako „...soubor kolektivních představ a kulturních vzorů, jenž zneužívání úředních pravomocí, dávání a braní úplatků činí pro obyvatele dané země samozřejmým a zvykově omluvitelným aktem.“

Pokud dochází k opakovanému korupčnímu jednání, vznikají korupční normy, jimiž se toto jednání později samo řídí a které také podporují jeho šíření. Jedinec díky nim může dokonce dojít k názoru, že korupční chování je od něj

vyžadováno a patří k „dobrému vychování“ (Frič – Kabele 1999: 21). Dojde totiž k vytvoření určité paralelní struktury norem, lidé tak žijí ve světě dvojí morálky – veřejné a soukromé – a neví, podle které se chovat (Frič – Kabele 1999: 23). Mohlo by dojít k domněnku, že korupce dokáže zabránit dezorganizaci společnosti, jelikož přináší pravidla tam, kde dosud nebyla. Jenže oficiální a korupční normy si navzájem konkurují, prakticky se vylučují, a to potvrzuje právě základní situaci sociální dezorganizace. Pokud se normy korupce uchytí ve společnosti, je velice obtížné zavést opět normy oficiální, protože lidé se chovají v rámci dříve vytvořených sociálních struktur, kterým dezorganizace vyhovuje, a proto podporují normy korupční (Frič 2001: 68).

Korupce bývá ohrožena ze strany zákonů, některých veřejných činitelů a médií, proto je nutné, aby si upevnila svazky a organizační struktury a tím ochránila své normy a zkorumpované jednotlivce. Takový proces je nazýván institucionalizací korupce (Frič – Kabele 1999: 28). Ta pomáhá s překonáváním organizační náročnosti korupčních transakcí, k čemuž potřebuje zmobilizovat více lidí, získat informace a pojistit si rizika. Dochází tak ke vzniku korupčních řetězců, jejichž články se navzájem kryjí a zpřístupňují účast na korupci i ostatním (Frič – Kabele 1999: 29). Podle Friče a Kabeleho (1999: 28) je jednou z forem institucionalizace korupce klientelismus. V politice a státní správě dochází ke vzniku klientských sítí založených na příbuzenských a přátelských vztazích. Na jejich základě je posilována důvěra a solidarita zkorumpovaných a korumpujících a je eliminováno riziko porušení dohodnutých pravidel. Korupční normy jsou díky tomu garantovány a snadněji jsou pojištěna rizika korupce (Frič – Kabele 1999: 28–29). Důležitý je vztah mezi patronem a klientem. Patron se chová jako prostředník k dosažení zisků, které klient požaduje, které ale nemůže poskytnout stát nebo trh¹. Klient platí za služby, které mu patron doručí, obvykle nějakou protislužbou. Výměna není symetrická, protože patron má větší moc a vliv než klient, avšak získává lepší status a má klienta v pozici závislosti (Philp 1997:

¹ Proto se klientelismus vyskytuje primárně v neúplně centralizovaných státech nebo defektních trzích (Philp 1997: 449). Neúplnou centralizovaností a defektností trhu je v tomto případě myšlena slabost státu.

449). Další formou institucionalizace korupce je monopolizace, kdy jsou v zájmu maximalizace zisku vytvářeny korupční kartely a monopoly v oblastech státní správy. O členství v korupčním řetězci nerozhoduje výše úplatku nebo zisku, ale příslušnost k určité klientské síti (Frič – Kabele 1999: 30–31). Jako forma institucionalizace je brána i politická korupce, ke které dochází v zájmu politické strany, přičemž zisky plynou do stranické pokladny a ne straníkům (Vymětal 2006: 26). Pokročilou formou institucionalizace je etatizace korupce, která je typická pro totalitní a autoritativní režimy. Korupce prorůstá do státního aparátu, kde je podporovaná a organizovaná, a systém bez ní už nemůže fungovat (Vymětal 2006: 26). Jedná se o systémovou korupci, která bude podrobněji zmíněna dále v textu.

V odborné literatuře je možné najít více typologií korupce. Jak uvádí Ivan Langr (2014: 2), Heidenheimer ji rozlišuje na drobnou, všední či těžkou, Johnston na tržní, klientelistickou, nepotickou a krizovou. Jak píše Petr Vymětal (2009: 13), který vychází z práce Rasmy Karklins (2002: 24), korupce se rozděluje na velkou a malou. Velká korupce – nebo také politická korupce – je spojena s korupcí nejvyšších představitelů politiky a veřejného života. Není tak častá jako malá korupce, avšak úplatky mají značný rozsah, jsou dobře utajovány a prospěch pro zkorumpovaného a korumpujícího je velký. Jedná se například o zpronevěru veřejných zdrojů, jejich nehospodárné užívání, zneužívání moci při udělování veřejných zakázek, nepotismus, klientelismus, zisk běžně nedostupných informací atd. (Vymětal 2006: 13–14). Malá korupce neboli byrokratická korupce je často společností akceptována jako nezbytná součást kultury. Jedná se o korupci úředníků či policistů, počet účastníků je vyšší, ale zisky jsou mnohem menší než u velké korupce. Příkladem může být podplácení úředníků, zneužívání pravomocí, využívání flexibility pravidel a jiné (Vymětal 2006: 14). Karklins i Vymětal k již zmíněným dvěma typům přiřazují jako třetí state capture (Karklins 2002: 24; Vymětal 2006: 15), kterého se většinou účastní jednotlivci, skupiny nebo firmy ze soukromého sektoru, které se snaží získat výhody tím, že přizpůsobují úřady a zákony svým finančním zájmům (The World Bank 2000: 3). Soukromé subjekty tedy ovládnou legislativní proces a dochází ke zneužití

legislativy, korupci v soudnictví, médiích, zneužívání vyšetřování či veřejných institucí k soukromému zisku či trestné činnosti (Vymětal 2006: 15). Kromě tohoto základního dělení existuje ještě rozlišení na centralizovanou korupci ve vertikálních strukturách a decentralizovanou korupci v horizontálních strukturách nebo organizovanou či soutěžní korupci (Vymětal 2006: 16).

Dosud v práci nebylo jasně řečeno, jaké jednání je korupční. Ani o tom nepanuje všeobecná shoda. Zatímco v západní Evropě je za korupci považováno i vydírání úředníky či politiky, zneužití pravomocí, zpronevěra veřejných prostředků nebo zvýhodňování známých, v České republice se korupcí rozumí především úplatkářství (Frič – Kabele 1999: 12). Kromě již výše zmíněných vymezuje Vymětal (2006: 18–19) velmi široce další možné formy. Může se jednat o zastrašování, nezasloužené prominutí trestů, zkreslování, překrucování spravedlnosti, zanedbávání povinností, zneužití důvěrných informací, nedovolený prodej veřejného úřadu, manipulaci s předpisy, daňové podvody, přijetí nepatřičného daru, cronyismus (bratříčkování), klientelismus a jiné. Nejviditelnější a nejčastější formou je úplatek. Za něj je považována výhoda, kterou dostává příjemce úplatku, či jiná osoba s jeho vědomím. Může mít majetkovou – jedná se třeba jen o bonboniéru či květiny – i nemajetkovou povahu – v takovém případě může jít například o soulož s podpláceným. Z toho vyplývá, že neexistuje dolní hranice hodnoty úplatku, protože v mnoha případech je těžké ji i odhadnout (Rozehnal 1999: 50). Pojmem souvisejícím je podplácení. Toho se dopouští člověk, který poskytne, nabídne nebo slíbí úplatek (Rozehnal 1999: 57). Existuje i pojem nepřímé úplatkářství, kterého se dopouští člověk, jenž slibuje, že svým vlivem bude působit na výkon pravomoci úředního činitele a požaduje za to úplatek, a rovněž ten, kdo takový úplatek dává či slibuje (Rozehnal 1999: 58).

Někteří autoři rozlišují čtyři systémová stadia korupce. Prvním z nich je stadium náhodné korupce, ve kterém ještě nedošlo ke vzniku, ustálení a rozšíření korupčních norem. Vzhledem k fungujícímu kontrolnímu mechanismu je vysoká pravděpodobnost odhalení korupčního jednání, přistižení jedinci jsou potrestáni

podle zákonů, ale i určitou formou společenského opovržení (Frič – Kabele 1999: 32–33). Další je stadium spontánně regulované korupce, kdy dojde k selhání kontrolních mechanismů a korupční jednání už není tak výjimečné – stává se součástí života společnosti. Dochází k živelnému vzniku korupčních norem, kterými se začíná řídit stále více lidí, korupce se díky tomu mění na spontánně regulovaný proces a může se stát masovou (Frič – Kabele 1999: 33). Třetí je stadium organizované korupce, která se stále více institucionalizuje. Korupčníci se snaží vyřadit ze hry konkurenty, maximalizovat zisky a pojistit korupční rizika. Už se jedná o organizovaný zločin, jehož součástí může být vydírání. Důležité jsou klientské sítě, sociální vazby některých aktérů dosahují nejvyšších pater státu (Frič – Kabele 1999: 33–34). Poslední, tedy čtvrté, je stadium systémové korupce, kdy je kooperace klientských sítí a institucí státu největší a korupce se tak stává integrální součástí státní správy a politiky, jež bez ní sami nemohou uspokojivě fungovat. Dochází ke zřízení nových státních orgánů, jejichž úkolem je požadování úplatků, byrokracie se stává místem pro maximalizaci zisků jednotlivých úředníků a funkce v ní se na černo prodávají. Dochází ke vzniku korupčního státu, který takové jednání podporuje a garantuje (Frič – Kabele 1999: 34).

Koncept systémové korupce si vzhledem k zaměření práce zaslouží větší pozornost. Podle Ivana Langra jsou v systémové korupci upřednostňovány zájmy privátních skupin na úkor těch veřejných. V zájmu těchto osobních zisků jsou pošlapávány základní principy demokracie jako politická soutěž, občanská společnost a veřejná správa (Langr 2014: 5). Politické elity se snaží udržet svůj podíl na moci a využívají svých podřízených i nepodřízených úředníků, aby zajistily, co je potřeba. Zkorumpovaní úředníci ctí zájmy „zadavatelů“ a mohou za to využívat benefity. Cílem této spolupráce je uspokojení soukromých zájmů a zisků, omezení protikorupčních strategií či vyšetřování a úsilí o to, aby společnost toto chování vnímala jako běžné (Langr 2014: 7).

1.2 Pohled na korupci a její měření

Podle Friče a Kabeleho (1999: 12) je chápání korupce laickou veřejností poměrně široké a zahrnuje dosahování, přijímání či nekorektní nabízení materiálních či nemateriálních zisků, které není oprávněné. Je jedno, kdo daný zisk přijímá, či kdo ho nabízí. Při posuzování toho, co je korupce, záleží na citlivosti jednotlivce, jeho morálce a interpretaci okolností. Pro pochopení postoje jednotlivce je však důležité znát i společenské prostředí, ve kterém se nachází. Stává se totiž, že dodržování zákona, tedy odmítání korupčního chování může znamenat odsouzení širším okolím či ztrátu postavení (Frič – Kabele 1999: 40) a ne pochvalu, jak by se dalo usuzovat z předešlé myšlenky.

Dosud zde korupce byla prezentována jako čistě negativní jev, ale v odborné literatuře se vyskytují i úvahy o jejím možném přínosu. Joseph Nye (1967: 417) udává příklad možného pozitivního vlivu korupce na ruský, britský a americký ekonomický rozvoj. Tvrdí, že dva klíčové aspekty britské a americké historie – založení kabinetního systému v 18. století a integrace milionů přistěhovalců v 19. století – byly částečně založeny na korupci a vedly k ekonomickému rozvoji (Nye 1967: 417). Zároveň zdůrazňuje, že tento impuls ekonomickému rozvoji může být škodlivý pro rozvoj politický (Nye 1967: 419). Existují tři cesty, kdy tomu tak být nemusí. Korupce může ekonomický i politický rozvoj podpořit utvářením kapitálu, omezením byrokracie, motivací a podnikavostí. Dále může pomoci v národní integraci, především integraci elit, kdy korupce může překonat rozdíly, které by mohly vést ke konfliktu. Marginální není ani posílení vládní kapacity především nových států, které jsou po svém vzniku slabé (Nye 1967: 420–421). Kontraproduktivní může být v případě plýtvání zdroji, odlivu kapitálu na zahraniční účty, pokřivení investic, které nejsou směřovány k podpoře ekonomického růstu, snížení legitimacy politických struktur, vytvoření impulsu pro sociální revoluce a redukce vládní stability (Nye 1967: 421–422). Jak je vidět, hranice mezi případnou výhodností a nevýhodností korupce je velice tenká. Někteří politici a ekonomové vytvořili model „korupce s lidskou tvář“, kdy tvrdí, že korupce je nutné zlo, které má ovšem i pozitivní výsledky –

posouvá věci dopředu, zrychluje změny i práci úřadů. Úplatky však pomáhají jen jednotlivci, reálně je nemožné, aby pomáhaly celé společnosti (Burian 1999: 256).

Existuje tendence k porovnávání korupce v různých zemích světa. Vzhledem k tomu, že je možné zmapovat jen nepatrné množství případů, je nutné určit si jedno všeobecně platné měřítko (Burian 1999: 258). Skutečná hladina korupce tedy měřit nelze, a proto je snazší měřit to, jak je vnímána. K tomu byl vyvinut index vnímání korupce, anglicky corruption perception index, který se zabývá pouze státním sektorem a korupci v sektoru soukromém nezkoumá. Od roku 1995 tento index vydává nevládní organizace Transparency International (Burian 199: 259) a zmíněn byl již v úvodu práce.

2 Korupce v komunistickém režimu, případ Československa

2.1 Korupce v komunistických režimech

Dříve, než se zaměřím na fenomén korupce v Československé, respektive Československé socialistické republice, je vhodné představit obecně fungování korupce v komunistickém režimu, které je částečně odlišné od fungování v liberální demokracii, na niž byla primárně zaměřena literatura využitá pro předchozí část práce. Otázkou je, jestli je možné považovat komunistické režimy střední a východní Evropy za skupinu se stejnými charakteristikami, aby se fungování korupce v nich dalo zobecnit. Vzhledem k určitým společným vlastnostem, které považuji za určující, je budu považovat za kategorii států se sdílenými charakteristikami.

Tento přístup podkládám strukturálními charakteristikami komunistických režimů, které ve svém textu rozpracovává Jadwiga Staniszkis (1989: 561–564). Podle ní existují tři soubory znaků, díky kterým je socialismus unikátní a které pomáhají vytvořit vhodné korupční klima, tudíž je nutné je zde přestavit. Prvním z nich je systém dominance, kterému se jinak také říká systém vyššího zájmu. Režim se snaží získat legitimitu z revoluce a mýtu avantgardy a ospravedlnit tím vedoucí roli strany. V rámci této charakteristiky jsou důležité tři vlastnosti režimu. Jeho politické vedení odmítá zákonnou kontrolu sebe samého. S právem pracuje jako s instrumentem každodenní politiky, to znamená, že ho využívá či lépe řečeno zneužívá podle vlastních potřeb, a odmítá oddělení moci podle Montesquieuho. Na legalitu nahlíží diametrálně odlišně od anglosaské tradice – rozhodnutí je tedy legální vždy, pokud ho udělal orgán k tomu zmocněný (Staniszkis 1989: 561–562). Svá specifika má i určování odpovědnosti za špatná rozhodnutí, které je kvůli uplatňování kolektivního rozhodování často nemožné (Naxera 2015b: 76). Již zmíněná vedoucí role komunistické strany má určité projevy. Prvním je oslabení zákonodárné a soudní moci, které může být ústavní i neústavní, a podřazení všech institucí státní moci komunistické straně. Dále se

jedná o vydělení tzv. silových složek z výkonné moci a omezení soutěže, ať už politické či hospodářské. Posledním projevem je zkřížení rovného občanství se vztahem členství či nečlenství ve straně (Kabele 2002: 67).

Klíčová je stranická patronáž, která je úzce spojena s klientelismem a tím i korupcí. Podle Naxery (2013: 53) se stranickou patronáží zabýval už Max Weber, který ji viděl jako systém, ve kterém jsou důležité úřady po volbách vždy svěřeny podporovatelům vítězného kandidáta nebo strany. Právě stranická patronáž a klientelismus souvisí s možným dělením komunistických vlád do tří modelů. Prvním z nich je patrimonální komunismus, který je závislý na vertikálních řetězcích osobní závislosti mezi vedoucími představiteli státních a stranických aparátů a jejich svitou. Politická moc a rozhodování jsou soustředěny kolem malé skupiny nebo jednotlivce. Administrativní a byrokratické struktury jsou málo rozvinuté a stát funguje na patronátních a klientelistických sítích. Příkladem takové země je Bulharsko. Dalším modelem je byrokraticko-autoritářský komunismus, který je založen na vysokém stupni byrokratizace a institucionalizace státní správy. Důležití nejsou jednotlivci, ale stranická struktura jako celek. Tento typ se objevil ve státech s liberálně demokratickou zkušeností z meziválečného období a jako příklad může sloužit Československo. Třetím modelem je národně akomodativní komunismus, ve kterém je dobře rozvinutá byrokratická struktura, avšak patronátní a klientelistické principy jsou spojené s vůdčími jednotlivci jako v patrimonálním typu, i když zde nedochází k tak intenzivní ideologické hegemonii (Kitschelt – Mansfeldová – Markowski – Tóka 1999: 21–28; Naxera 2015b: 78–79).

Druhou strukturální charakteristikou podle Staniszki (1989: 562–563) je socialistický model produkce. Ten je založen na kolektivním vlastnictví, které vede ke strukturální absenci množství ekonomických mechanismů. Problémem je, že znehodnocování kapitálu není bráno jako ztráta, protože chybí zájmy nutné pro ekonomickou racionalitu. Podle Naxery (2015b: 80) je právě tento typ vlastnictví spojen s korupčními příležitostmi, protože vytváří širokou veřejnou sféru, ve které vzhledem ke státnímu a ekonomickému monopolu probíhá

množství korupčních transakcí. Třetí a poslední společnou strukturální charakteristikou je závislost jednotlivých socialistických států na impériu, tedy na Moskvě (Staniszki 1989: 563–564). Podřízenost jednomu mocenskému centru logicky udržuje při životě uplatňování dvou předchozích charakteristik.

S již zmíněnou stranickou patronáží souvisí i pojem nomenklatura, která vznikla jako součást novořeči komunistického aparátu (Cviklová 2008: 5). Její pravidla a praxe byly vytvořeny ve dvacátých letech dvacátého století v Sovětském svazu a po druhé světové válce byly převzaty i v ostatních zemích sovětského bloku. Principy a praxe nomenklaturního systému však byly nepřímé, nečlenům skryté a kompetence nebyly jasně vysvětleny (Cviklová 2008: 21). Samotná nomenklatura má více smyslů. Prvním z nich je označení komunistické vládnoucí elity, druhým je pak samotná pozice schvalovaná výborem strany a třetí může označovat politický instrument. Nomenklatura byla tedy nástrojem stranické kontroly a zároveň byrokratickou procedurou obsazování pozic, které strana potřebovala mít pod dohledem. Jejím smyslem totiž bylo zajistit, aby na všech více či méně významných pozicích byli spolehliví lidé (Cviklová 2008: 5). Obsazování či uvolňování všech významných – nejen stranických – postů ve společnosti se mohlo odehrát jen se souhlasem strany. V závislosti na zemi a období to mohlo při obsazování postu znamenat, že politická kritéria a osobní konexe překonaly kritéria založená na zásluhách a politicky prověřením a spolehliví lidé dostávali přednost před odborně zdatnými. Nomenklatura fungovala jako prostředek vzestupné společenské mobility (Holmes 2003: 195–196; Cviklová 2008: 5–6). Díky tomu byl systém nomenklatury s korupcí úzce provázán. Ke korumpování docházelo při snaze získat či udržet nomenklaturní post, nebo při patronátním krytí nelegálního chování klientů právě z moci svého postu.

Pro hierarchii ve společnosti případně pro postavení v nomenklatuře jsou nutné určité zdroje. Jak interpretuje Ivo Možný (2009: 62–63) práci Pierra Bourdieu, jedná se o dva druhy kapitálu. Kulturní kapitál je podmíněn schopností zacházet s informacemi, ty je možné kumulovat a uložit pro další potřebu. V určité

metafoře se tato schopnost dá proměnit v kapitál, ze kterého jdou úroky a neubývá ho. Druhým typem je sociální kapitál, ve kterém je důležitá dovednost vytvářet složitá přediva sociálních sítí, chápat souvislosti a využívat to ke svému prospěchu, posouvání sebe a blízkých do nejvýhodnějších pozic. Naxera (2013: 56) zdůrazňuje i roli politického kapitálu, který je podmnožinou kapitálu sociálního a hraje v nomenklatuře důležitou roli, přičemž může být čerpán například z členství v komunistické straně. Téma nomenklatury bude ještě podrobněji zpracováno v následující části na příkladu Československa.

Lidé začlenění do nomenklatury korupci často podporovali a bývali součástí klientelistických sítí, vzhledem ke svému postavení především v rolích patronů. Tito představitelé režimu, straníci, byli za své činy těžko postihnutelní vzhledem ke svému vysokému kapitálu. Svá rizika si pojišťovali, což se projevovalo mimo jiné neochotou korupci potírat a informovat o ní, případně snahou informovat selektivně. Toto chování může být bráno za další společný znak komunistických režimů. Vzhledem k tomu, že média byla pod kontrolou vládnoucí strany, informace o korupci se v nich objevily, jen když sami představitelé moci chtěli, aby byly publikovány. To může v dnešní době vyvolávat předpoklad laiků, že korupce po pádu režimů vzrostla, protože o ní dříve nebyli informováni. Během komunistické éry byly kriminální statistiky publikovány velice zřídka a to platilo i o statistikách mapujících korupci (Holmes 2003: 194).

Výše zmíněné charakteristiky podle Jadwigy Staniszkis i systém nomenklatury vytvářely složité a nepřehledné struktury, které podporovaly bujení korupce a klientelismu. V projevech funkcionářů často zmiňovaná socialistická morálka byla v socialistické společnosti pouhou iluzí. Spolu se vznikem korupčního klimatu a korupčních norem přišel i nedostatek respektu k formálním a na pravidlech založeným procedurám a k právu obecně, naplnění plánu bylo totiž důležitější než prostředky jeho plnění (Holmes 2003: 197). V tomto systému se stalo klíčovým pojetí veřejné a soukromé sféry, které bude načrtnuto v následující části.

2.2 Korupce v komunistickém Československu

Jak bylo zmíněno výše, komunistické režimy měly i přes základní shodné charakteristiky i množství rozdílů ve společenské realitě či ekonomické situaci a politice. Proto se nyní omezím pouze na případ Československa a zdůrazním hlavní faktory, které v jeho případě přispívaly k rozvoji korupce a klientelismu, případně je udržovaly či přímo podporovaly. Dále se pak zaměřím přímo na fungování a výskyt korupce.

2.2.1 Faktory podporující rozvoj korupce

Prvním z faktorů je vymezení soukromé a veřejné sféry, jež bylo po nástupu komunismu nastaveno výrazně jinak. Veřejná sféra byla na úkor té soukromé rozšířena. To se dotklo i chápání veřejného činitele, které bylo velice široké, protože kromě funkcionářů národních výborů nebo ředitelů organizací za ně byli považováni i předsedové JZD, ředitelé škol, ale i vedoucí masny nebo opravny automobilů. Obchody, dílny nebo benzinové pumpy byly kvůli socialistickému vlastnictví považovány za součást veřejné sféry (Rozehnal 1999: 66; Naxera 2015b: 95). Díky tomu byl rozšířen i objekt veřejného zájmu, pod který patřily úkoly, na nichž měla zájem celá společnost, nebo plnění povinností spadajících do pravomoci veřejného činitele (Pešta 1988: 24–25).

Druhým faktorem byla rozbujeleá byrokratická struktura a již zmiňovaný princip nomenklatury. Jiří Kabele (1999: 213) uvádí, že došlo k uzavření sňatku z rozumu mezi byrokracií a institucionalizovanou korupcí. Centralizace v rámci demokratického centralismu problémy jen prohlubovala (Kmeť 2011: 267). Ustavení nového člena nomenklatury v ČSR a ČSSR pod komunistickou vládou mělo následující průběh. Kádrový návrh nebyl podáván přímo stranickými orgány, nýbrž příslušnými orgány státní moci a správy nebo hospodářskými, kulturními či společenskými organizacemi. Tento návrh byl doplněn vyjádřeními dalších politických a stranických institucí, které se kromě jiného týkaly postojů kandidáta či jeho rodinných příslušníků v letech 1968 a 1969. Následně kádrový návrh obdržel ke schválení příslušný stranický orgán (Cviklová 2008: 21).

Rozhodnutí předsednictva – například okresního – výboru bylo předáno státní správě k provedení. Tento princip, i když s určitými odchylkami, byl společný ve všech zemích východního bloku (Cviklová 2008: 22). V praxi byl tento systém ještě složitější, jak je možno vidět v následujícím příkladu Iva Možného (2009: 85). Pokud chtěl ředitel vyměnit náměstka, musel podat návrh a získat schválení v aparátu. Ještě než o schválení mohl požádat, bylo nepsaným pravidlem, že musel konzultovat, zda je vhodné takovou věc navrhnout. Tento institucionalizovaný postup samozřejmě nebyl v písemné formě nikde zaznamenán. Vše došlo až k tomu, že ředitel musel neformálně konzultovat, jestli bude vhodné konzultovat. Toto pokřivené hlasování existovalo i v komunistické straně, kde došlo ke zritualizování hlasovacího procesu. Kandidáti na funkce byli navrhováni každý z jiného důvodu, ale pokud byli navrženi, znamenalo to, že mají důvěru a je tedy nutné pro ně hlasovat. Každý mohl hlasovat proti, ale takovým činem by sám ztratil důvěru v očích ostatních (Možný 2009: 99).

Nomenklatura se dala rozdělit na dvě úrovně. První z nich byla užší nomenklatura, jejíž součástí byla komunistická vládnoucí elita či špičky nomenklaturní hierarchie. Na okresní úrovni bylo její součástí nanejvýš několik desítek osob. Tito lidé si byli dobře vědomi své skupinové identity, dobře se znali a stýkali se (Cviklová 2008: 6). Druhou úrovní byla řadová nomenklatura, která zahrnovala stovky míst, lidé v ní zařazení měli minimum vlivu a mnozí z nich nebyli ani ve straně. Přestože tito lidé měli společný identifikační znak, tedy příslušnost k nomenklatuře, skutečné vazby mezi nimi neexistovaly a nelze tak hovořit o skupinových vztazích (Cviklová 2008: 6, 27). Charakteristiky užší a řadové nomenklatury odpovídají ideál typům, protože zejména pokud příslušníci řadové nomenklatury poskytovali významné či deficitní služby, nemusela být jejich reálná moc minimální, jak je uvedeno v obecně platné charakteristice, naopak mohla být poměrně velká. Důvod pro začlenění i marginálních pozic do nomenklatury je očividný. Byla jí snaha strany mít pod kontrolou obsazování každé alespoň trochu významné pozice, především pokud taková měla vliv na veřejný život (Cviklová 2008: 28). Být součástí nomenklatury reálně neznamenalo zásadně vyšší oficiální příjmy, spíše bylo prostředkem vzestupné

sociální mobility, která poskytovala politický kapitál (Cviklová 2008: 29; Naxera 2015b: 90), který se poté dal různými – především nelegálními – způsoby přeměnit na kapitál finanční. Právě nomenklatura podporovala systémovost korupce, protože lidé do ní zařazení nebyli ochotni narušit své klientelistické vazby a potlačovat korupční chování.

Nezanedbatelný vliv měla i ekonomická situace v zemi, která svým vývojem přinášela stále větší důvody k přijímání či předáváním úplatků, a systém kolektivního vlastnictví. V tomto systému rostla bezpečnostní výměna, samozásobitelství a soběstačnost, přičemž zdroje z druhé ekonomiky měly stále větší vliv (Možný 2009: 43). Majetek v socialistickém vlastnictví byl oficiálně všech, reálně však nikoho. Při pohledu na tuto situaci z ekonomického hlediska můžeme stejně jako Ivo Možný (2009: 44) dojít k názoru, že věci, místa nebo úřady byly ve vlastnictví těch osob, které k nim měly dispoziční právo. K tomu Možný (2009: 44–45) dodává slova ředitele Ekonomického ústavu Akademie věd SSSR Abalkina, podle kterého byl tento vlastnický vztah nelegitimní a hlavně nekontrolovatelný. V socialistickém – alespoň v tom Československém – hospodářství nebylo možné svobodně podnikat. Firmy, benzinové pumpy či řeznictví nebylo možné fakticky koupit, ale bylo možné tam dosadit příbuzného, jako ředitele či vedoucího. Díky této taktice rodiny bohatly a stát chudnul. Zisky odčerpávali držitelé místa ze sítě obchodu a služeb, když obstarávali nedostatkové zboží, dávali přednost v pořadí, poskytovali protislužbu, předražovali, šidili, rozkrádali či brali úplatky. Na těchto praktikách vydělávala další skupina obyvatel, která tuto podnikavost kryla, schvalovala obsazování pozic a chránila před zákonem (Možný 2009: 44). Došlo k jakési skryté reprivatizaci, protože velké majetky se daly získat a ztratit, přestože se nedaly koupit ani prodat (Možný 2009: 85).

Už v padesátých letech se projevoval nedostatek služeb i různých produktů, jejichž rozdělování bylo regulované (Kmeť 2011: 268), což samozřejmě nahrávalo „nečistým“ způsobům jejich získávání. Nedostatek se opět projevil na přelomu 70. a 80. let, kdy se zhoršilo zásobování obyvatelstva (Kmeť 2011: 274).

V tomto období sháněl spotřebitel stále hůře to, co potřeboval, ačkoliv měl dostatek peněz. Vyvinuly se totiž tři úrovně distribuce zboží. Na té první – například v krajských skladech – si zboží rozdělovali příslušníci nomenklatury a pracovníci aparátu. Poměrně bohaté zbytky z tohoto prvního trhu se dostaly do prodejen, kde se podělila ředitelství skladů a jejich rodiny, posléze prodavači a na ně napojení lidé (Možný 2009: 65). Teprve zbylé zboží šlo do obchodů, tedy na jediný oficiální trh. Zásobování této třetí úrovně bylo však stále horší a k získání zboží nestačily peníze, jejichž síla mizela před očima. Stále důležitější byl sociální kapitál (Možný 2009: 66–67). Všechny tyto vlastnosti socialistické ekonomiky samozřejmě byly živnou půdou pro úplatkářství a klientelismus.

2.2.2 Projevy a fungování korupce v komunistickém Československu

Přestože byly pro korupci mezi roky 1948 a 1989 zajištěny velice vhodné podmínky, není možné říci, že by se jednalo o něco nového. Ačkoliv realita první republiky neodpovídala strukturálním charakteristikám podle Staniszkis, nebylo korupční jednání ojedinělé ani v této době, kdy je známo množství případů i z vrcholné politiky, natož pak v těsně poválečných letech (Naxera 2015b: 92–93). Po nástupu komunismu však dostalo velký prostor množství typů korupčních jednání, ať už se jednalo o malou či velkou korupci, osobní známosti, klientelismus, zneužívání státního majetku, úmyslné neplnění povinností či nepotismus (Naxera 2015b: 93). Obsáhlá statistická data o tom, jak byla korupce v komunistickém režimu rozšířená, bohužel nejsou dostupná, leccos však mohou napovědět průzkumy z roku 1989. V prvním z nich odpovědělo na otázku, zda dal respondent za posledních dvanáct měsíců úplatek, 24 % dotazovaných že jedenkrát, 28 % že vícekrát, 45 % že ne a 3 % neodpověděla (Frič 1999: 98)². Podle druhého průzkumu považovalo úplatky za životní nezbytnost 8 % respondentů, za běžnou věc 26 %, to, že někdo úplatky dává, ale není to nutné, přiznávalo 27 % a na názoru, že vše lze získat legální cestou trvalo 39 % lidí (Frič 1999: 99)³. Z těchto dat vyplývá, že velká část občanů úplatky sama dávala

² Viz Příloha č. 1.

³ Viz Příloha č. 2.

a pokud ne, s praktikami ostatních, kteří tak konali, byla velice dobře obeznámena.

Korupce byla režimem tolerována pouze do té míry, do jaké neohrožovala mocenský monopol KSČ, ale zároveň se stala důležitou metodou, jak dosáhnout komunistického mocenského monopolu (Kabele 1999: 214). Za to, že režim toleroval drobnou korupci a stínové podnikání, se platilo loajalitou ke komunistické straně (Kabele 1999: 215). Korupční monopol KSČ byl pojišťován složitým systémem dohledu. Všechny opoziční politické síly byly vyřazeny ze hry a komunisty vybudované státní instituce – SNB, armáda, státní správa, ... – a princip nomenklatury zajišťovaly onu dozorčí roli. Tím si strana zaručila, že korupce nebyla neomezeně, objem transakcí nebyl tak velký, ale zároveň dopustila, že korupce prorostla společností i hierarchií strany od nejnižších až po nejvyšší pozice (Kabele 1999: 218–219; Naxera 2015b: 97). Na tomto místě je potřeba připomenout, že korupce nemusela znamenat pouze přímý zisk, ale také zisk nepřímý neboli symbolický. Ten spočíval v potvrzení sociálního postavení ve společnosti, která stále méně používala pro uspokojení potřeb peníze (Možný 2009: 73). Karel Pešta (1988: 33) upozorňuje na vysokou toleranci k úplatkářství především ze strany nadřízených pracovníků, kteří mnohdy i kladně ocenili pracovníky, kteří splnili úkol jen za cenu úplatku. Dále uvádí, že ve společnosti existovala představa, že je poskytování úplatků neoddělitelnou součástí hospodářských vztahů. Na tom lze dobře demonstrovat výše zmíněné prorůstání korupce společností. Realitou bylo, že úplatkářství mohlo paradoxně přinést prospěch v obecném zájmu podniku nebo alespoň části společnosti. Pešta udává příklad (Pešta 1988: 34) poskytnutí úplatku 1000 Kč, aby si národní výbor mohl vypůjčit bagr a buldozer, který byl použit pro hloubení rybníka. Obecný zájem spočíval v tom, že zmíněný rybník měl sloužit i jako požární nádrž.

Pešta (1988: 56–59), který popisuje korupční chování při pohledu zevnitř režimu, dělí formy korupčního jednání v ČSSR s ohledem na informace z materiálů získaných v trestním řízení a při prokurátorských prověrkách do čtyř skupin. Do první z nich patří pořádání nákladných hostin, podávání alkoholických nápojů

v nepovoleném množství nebo neoprávněné poskytování pohoštění většímu okruhu osob. Do druhé skupiny zahrnuje poskytování neoprávněných slev v rámci různých služeb, zejména v oblasti osobní spotřeby obdarovaných osob. Ve třetí skupině dochází také k poskytování neoprávněných slev nebo jiných výhod při prodeji nejrůznějšího zboží, ale může jít i o selektivní výběr zákazníka, což znamená, že prodejce produkt prodá jen tomu, komu chce. Ve čtvrté skupině už je otevřené a ničím nezakryvané poskytování darů. Sám autor říká, že nejde o zpracování komplexního přehledu, ale podle mého názoru se jedná jen o část forem korupčního jednání, byť poměrně konkrétně zaměřenou. Chybí zde kategorie poskytování a vyžadování úplatků, jíž se autor ve zbytku svého textu často zabývá. Pro doplnění se jednalo například o zneužívání peněz či produktů podniku nebo družstva pro uplácení jiných podniků nebo družstev, aby byla zajištěna přednostní dodávka materiálu a tím byl naplněn plán, nebo o poskytování úplatků ve víře, že je to slušností (Pešta 1988: 45, 47). V textech a výrocích lidí napojených na stranu se vyskytují zmínky o nabízení úplatků ze strany západních společností československým podnikům. Tyto informace je třeba brát s kritickým odstupem, jednak kvůli ideologickému pohledu na Západ, jednak kvůli chování místních odpovědných představitelů. Miroslav Kusý (1991: 111) se ve svém eseji *Augiášov chliev reálného socializmu* zmiňuje o tom, jak strávil na cele několik dní se západoněmeckým podnikatelem, který chtěl v Brně vystavovat své stavební stroje. Nejenže byl tento obchodník donucen kvůli poskytnutí výstavní plochy dát úplatek ředitelství veletrhu, chodili za ním však i ředitelé jednotlivých podniků, tedy představitelé stranou prověřené nomenklatury, kteří sami úplatky vyžadovali.

Pešta vidí korupci v Československu diferencovanou do dvou základních skupin (Pešta 1988: 68–69). První z nich nazývá klasickou či tradiční formou úplatkářství. V tomto případě se jedná o izolovaný vztah dvou osob, kdy plátcem je občan a upláceným nejčastěji pracovník státního aparátu či organizace. Patrná je oboustranná snaha získat neoprávněnou osobní výhodu, která může mít podobu finanční částky, naturálií nebo cenných věcí. Úplatek je v takovém případě poskytnut z vlastních prostředků. Druhou skupinu, která se postupně

rozvíjí v závislosti na změnách socialistické ekonomické základny, nazývá novou formou úplatkářství. V tomto případě už se nejedná o prosazování zájmů primárně vlastních, ale zájmů sociálních organizací. Plátce se snaží získat prospěch pro organizaci, místo, či resort, zatímco příjemce se snaží o svůj vlastní prospěch. Tato činnost je obvykle velmi rozsáhlá. Důležitým znakem je, že úplatek je nelegálně vzat z majetku v socialistickém vlastnictví. Obě tyto skupiny mají škodlivé následky, mezi které patří deformace socialistické morálky celých skupin občanů, nedůvěra k veřejným činitelům, narušování vědomí, že životní standard a postavení ve společnosti by mělo záviset na množství a kvalitě práce, působení ekonomické škody státu nebo nepřímé poškozování státu (Pešta 1988: 69–70).

Jednou z motivací ke korupčnímu jednání je úmysl zavděčit se nebo získat osobní prospěch nebo prospěch pro organizaci či místo. Korupčník jedná z vlastní iniciativy, s příjemcem se zná a sám si ho předem vytipoval. Další motivací je vlastní iniciativa podpořená snahou zajistit dobrou pověst pro organizaci nebo místo, přičemž korumpující příjemce nezná a nic konkrétního od něj ani nečeká. Poslední z popisovaných motivací je také založena na vlastní iniciativě a snaze zavděčit se nadřízenému nebo jinému orgánu, korupčník rozdává osobám, na nichž mu vůbec nezáleží a které ani nezná (Pešta 1988: 60–61).

3 Pohled oficiálních míst na korupci a její postihování

Nutnou součástí tématu postihování korupce je vztah Komunistické strany Československa ke korupčnímu chování, za které bylo považováno poměrně mnoho protizákonných aktivit, především však úplatkářství. Vzhledem k první strukturální charakteristice podle Staniszkis, která byla zmíněna na začátku druhé kapitoly, tedy vedoucí úloze strany a jakémusi monopolu na pravdu, bude jako první zmíněn pohled strany na korupci, následovaný zákonnými úpravami, které také měly původ v KSČ. Jako poslední zde bude uvedena podkapitola zabývající se implementací zákonů a jiných opatření a jednotlivé případy.

3.1 Pohled komunistické strany na korupci

Jak je patrné z předchozí části textu, korupce byla v Československu rozšířena už před druhou světovou válkou, ale zejména po ní a po únoru 1948 se rozvinulo vhodné korupční klima a strukturální faktory, které korupci a její šíření ovlivnily. V prvních letech komunismu byla korupce prezentována jako přežitek kapitalismu, ale mluvílo se o ní jen ve velice obecné rovině (Kmeť 2011: 267). Téma se nestalo agendou strany, věnovali se mu spíše jednotlivci. Ti problém viděli hlavně v upřednostňování vlastních zájmů – rozumějme soukromého vlastnictví – před budováním socialistické společnosti. Na počátku 60. let se ve zprávách StB objevovala hlášení o různých formách korupce, například i při obsazování pracovních míst (Kmeť 2011: 269). Podle Reeda (1999: 136) se na začátku 70. let po potlačení reformních snah z let 1968 a 1969 téma korupce vyhouplilo z druhořadého tématu až na charakteristiku československého socialismu. Téma úplatkářství nebo protekcionářství bylo stále častěji zmiňováno na stranických schůzích, především Gustávem Husákem. Jako příčina zmíněného jednání byly stále viděny přežitky kapitalismu, nově však šlo i o maloměšťáctví a hlavně dopad let 1968 a 1969, ve kterých se údajně rozmohly spekulace a parazitismus (Kmeť 2011: 270–273). Korupční klima však bylo evidentně podpořeno ekonomickými problémy i byrokratickým systémem. Pro komunisty primární příčinu, tedy kapitalistický přežitek, napadá ve svém textu již

zmiňovaný Miroslav Kusý (1991: 108–111). Podle něj se nemůže jednat o relikty minulosti, protože jednak zaměstnanci v kapitalistickém zřízení ve velkém neokrádali svého zaměstnavatele, který by to nedovolil, jednak v 70. a 80. letech tuto činnost páchala nová socialistická generace, která se socializovala až po nástupu komunismu a nemohla si toto chování do nového systému přenést. Tento argument založený především na demografickém vývoji je více než logický, ale v oficiálních veřejných stranických výstupech byl ignorován.

Prakticky v souladu s názorovou linií komunistické strany se o korupci vyjadřuje i Karel Pešta (1988: 5): „Tyto protispolečenské jevy parazitního způsobu života se přiči morálnímu a právnímu vědomí našich pracujících. Poctivě pracující občané vůči nim nejsou lhostejní a požadují důslednější přístup a postih.“ Podle něj tyto jevy nemají původ v socialistickém společenském řízení, nýbrž v konzumním přístupu k životu, a povyšují majetek na smysl života. O tom, jaké bylo morální a právní vědomí lidí, se však dá jen uvažovat. V systému, kde člověk žil jeden veřejný – socialistický – a jeden soukromý, často stranu ignorující život, byla alespoň pro velkou část společnosti komunisty často zmiňovaná socialistická morálka pouze mýtem. Zde bych se odvolal na již zmíněný průzkum z roku 1989, ve kterém se 52 % lidí přiznalo, že za poslední rok dalo minimálně jednou úplatek, což bylo zcela jasně v rozporu nejen s legislativou, nýbrž právě i se socialistickou morálkou. Vzhledem k tomu, že vnímání toho, co je korupce, bylo podstatně jiné v zákoně a v myslích lidí, mohlo ve skutečnosti korumpovat mnohem více z nich.

Prvním aktem slibujícím boj proti korupci bylo vydání *Dopisu předsednictva ÚV KSČ stranickým orgánům a organizacím k prohloubení účinnosti boje proti porušování zásad socialistické zákonnosti, morálky a disciplíny* v únoru 1983, který měl sloužit pouze pro vnitrostranickou potřebu. Hlavním motivem pro jeho vydání bylo pravděpodobně poškozování autority strany. To vedení samo přiznávalo, navíc však podle něj docházelo k porušování zájmů socialistické společnosti, což mělo být zneužíváno ideologickými nepřáteli. V úvodu Dopisu byl také zdůrazněn negativní dopad tohoto jednání na myšlení a jednání lidí,

zvláště pokud se takto provinili vedoucí pracovníci v odpovědných funkcích (KSČ 1983: 3–4). Mezi komunisty zmíněné formy porušování zásad socialistické zákonnosti, morálky a disciplíny patřilo rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, porušování povinností pracovníků při nakládání s finančními a hmotnými prostředky, zneužívání funkce pro osobní obohacování, tvorba tzv. černých fondů pro financování nedovolené činnosti, zneužívání majetku v socialistickém vlastnictví k poskytování darů a výhod, úplatkářství, neoprávněný příjem, když odměna neodpovídala kvalitě a kvantitě práce, získávání majetku ze socialistického vlastnictví na základě nízkých odhadů cen, poškozování spotřebitelů, přednostní prodej nedostatkových druhů zboží či provádění nedostatkových služeb za úplatu či protislužby a nedovolené provozování soukromé nebo jiné výdělečné činnosti bez povolení (KSČ 1983: 4–5).

Dopis se měl stát návodem, jak se vyrovnat se zmíněnými neduhy společnosti. Úspěch měl podle KSČ záviset na orgánech a organizacích Národní fronty, zvláště na ROH, a hlavně na podpoře naprosté většiny občanů, kteří poctivě pracovali a žili. Strana chtěla zaktivizovat celý politický systém společnosti a prohloubit svou vedoucí úlohu v této oblasti (KSČ 1983: 7). Během února a března 1983 se o Dopise rokovalo na různých úrovních všech organizací, během celého roku 1984 se pracovalo na jeho aplikaci do praxe, přičemž v závěru roku se bilancovalo, zda došlo k žádaným změnám (Kmeť 2011: 278–279). Po jeho vydání aparát apeloval na lidi, aby jej plnili a v organizacích strany se uskutečňovaly kontroly plnění. Gustáv Husák přiznával, že opatření jsou nedostatečná a musí se prohloubit, zároveň však tvrdil, že došlo k pokroku (Kmeť 2011: 279–280).

Na Dopis se odvolávala média, především Rudé právo, které publikovalo několik částí dopisu. Veřejnost s jeho obsahem byla seznamována na stranických či veřejných schůzích, v plném znění však Dopis nikdy nebyl zveřejněn, kdo měl o něj zájem a nebyl v KSČ, tak se k němu dostával jen velmi těžko (Kmeť 2011: 277). Více než rok a půl po vydání Dopisu popisoval v Rudém právu Jiří Biško

situaci ve Středočeském kraji (Biško 1984: 3). Jako předseda krajské kontrolní a revizní komise KSČ měl přehled o tom, že stranické organizace spolu s vedoucími hospodářskými pracovníky Dopis vesměs projednaly a přizpůsobily vlastním podmínkám. Ne všude však byl pochopen a využívám správně, někde docházelo k pomalé nebo nedostatečně důsledné implementaci, což připravilo o místo například ředitele OSP Rakovník či ředitele hotelové školy v Poděbradech. Podobně psal i Mikuláš Beňo (1984: 3), tajemník ÚV KSČ, který si byl vědom toho, že usnesení nepůsobilo žádoucím efektem a bylo nutné posuzovat plnění přijatých opatření i přínos komunistů a stanovit pro ně konkrétní úkoly.

Zůstává otázkou, do jaké míry Předsednictvo ÚV KSČ myslelo tento Dopis vážně. Zmiňovaný Biško se ve svém příspěvku (Biško 1984: 3) odvolává na tato slova generálního tajemníka KSSS Černěnka: „V posledních letech jsme se energicky pustili do toho, abychom udělali takřikajíc pořádek ve vlastním domě. Úkol je jasný. Rezolutně skoncovat s úplatkářstvím, korupcí, s plýtváním a rozkrádáním socialistického vlastnictví, se zneužíváním služebního postavení. Náš lid tuto linii schvaluje a podporuje. Vystává však otázka. Jsme si skutečně vědomi, že tuto linii je nutno udržovat neustále, systematicky, nikoliv pouhým slavnostním vyhlášením, nýbrž konkrétními činy? S těmito nešvary se nedá bojovat pouhými řečmi, ale jen a jen činy.“ V květnu 1987 vláda konstatovala, že navzdory závažnosti tématu a učiněným opatřením v boji proti negativním jevům⁴ většina kritizovaných protispolečenských jednání přetrvávala (Pešta 1988: 11). Korupce v té době sice už ohrožovala mocenský monopol strany, ale ochota komunistů proti ní zasáhnout nebyla příliš velká. Ať už byli sami aktivní součástí korupčního systému či o jeho rozsahu nevěděli, o čemž by se dalo pochybovat, boj proti těmto negativním jevům zůstal až do roku 1989 převážně u projevů na sjezdech či v obecných a málo říkajících člancích v Rudém právu, které zdůrazňovaly odpor pracujícího lidu ke korupci a ochotu s ní bojovat. Dá se

⁴ Pojem „negativní jevy“ je zmiňován především ve vyjádřeních straníků a v novinových člancích velice často. Jedná se o už zmíněné porušování zásad socialistické zákonnosti, morálky a disciplíny, projevující se rozkrádáním majetku v socialistickém vlastnictví, úplatkářstvím, tvorbou tzv. černých fondů atd. (KSČ 1983: 4–5). Kompletní výčet negativních jevů je zmíněn výše v části zabývající se Dopisem.

tedy bez pochybností říct, že strana slovům Černěnka, na která se odvolávala, nedostála.

K Dopisu byl přiložen soubor opatření vlády k předcházení obohacování a k zajištění účinnějšího postihu majetku a majetkového prospěchu z nepoctivých zdrojů. Celkem bylo navrženo třicet tři bodů, jejichž termín plnění byl většinou trvalý a zajistit jejich implementaci měla především ministerstva na federální a republikové úrovni (KSC 1983: passim). Zatímco Dopis byl částečně zveřejněn, třeba v článku *Není právo bez povinností* ze dne 17. 11. 1984 (Rudé právo 1984b: 1), soubor opatření veřejnosti nikdy předložen nebyl (Kusý 1991: 106).

Výčet opatření zde nebude kompletní, protože ne všechny body jsou pro práci relevantní. Dá se říci, že je možné je rozdělit do dvou kategorií. Do první z nich se dají zařadit opatření organizační a ta s deklaratorním charakterem, která byla spíše neurčitá. Proti všem formám neoprávněného obohacování se podle vlády mělo bojovat důsledně a nekompromisně všemi zákonnými prostředky, v celé společnosti měla být vytvářena atmosféra morálního odsouzení a nesmiřitelnosti k této nelegální činnosti. O všech zjištěných případech měly být informovány stranické a odborové orgány a proti provinilým měly být důsledně uplatňovány předpisy, zejména pokud došlo ke zneužití postavení nebo funkce nebo pokud byl požadován či nepřímo vynucován úplatek za úkon či službu, na něž měl občan nárok. Vůči pracovníkům, kteří nevytvářeli podmínky pro úspěšný boj s neoprávněným obohacováním nebo takovou činnost trpěli či omlouvali, měly být uplatněny všechny formy odpovědnosti. V resortech a podřízených organizacích měla být projednána zpráva k problematice neoprávněného obohacování a účinnějšího postihu majetku a majetkového prospěchu z nepoctivých zdrojů a měla být zvýšena a zefektivněna činnost kontrolních orgánů na všech stupních. Orgány SNB měly hledat nové formy odhalování, objasňování a dokumentování takové trestné činnosti. Měly být vytvářeny předpoklady pro účinné předcházení neoprávněnému obohacování a pro jeho postihování, stejně jako předpoklady pro výraznější a účinnější zapojování společenských organizací, především orgánů ROH. Dále mělo dojít k prověření

účinnosti opatření přijatých v zájmu zlepšení správy a ochrany národního majetku a důslednějšího dodržování předpisů o správě národního majetku (KSČ 1983: 11–19).

Do druhé kategorie se dají zařadit opatření, u nichž jsou specifikovány konkrétnější akce. Prvním z nich bylo odstraňování nedostatků ve výrobě, rozdělování, spotřebě a zásobování, protože tyto nedostatky vytvářely ekonomické podmínky, které podporovaly neoprávněné obohacování. Zvýšená pozornost měla být věnována výběru pracovníků do funkcí, které mohly být k neoprávněnému obohacování zneužívány, a těm, u nichž k tomu mohlo docházet a je známo, že jejich majetek nebo způsob života neodpovídal zákonným příjmům a majetkovým možnostem. Pracovníci, kteří dostávali od občanů různá plnění korupčního charakteru, jež však nebyla kvalifikována jako trestné činy, přečiny nebo přestupky, měli být nabádáni k odmítání takových plnění. To se s největší pravděpodobností týkalo pracovníků v kultuře a zdravotnictví. Podle vlády bylo také nutné posílit preventivní opatření proti neoprávněnému obohacování při stycích s cizinci – opatření spočívalo v tom, že styk cizinců s občany měl být ještě více regulován. Národní výbory měly aktivněji postupovat při zjišťování osob, které provozovaly nepovolenou výdělečnou činnost (KSČ 1983: 11–19).

Demonstrace úsilí o implementaci Dopisu a navržených opatření se objevovala v denním tisku. Článek *Poctivě pracovat – poctivě žít* (Rudé právo 1983: 1) byl publikován krátce po schválení Dopisu a byl patrně prvním, který měl občany připravit na jeho zveřejnění, i když se vyjadřoval velice obecně. Negativní jevy podle něj musí být potrestány a musí být upevněna disciplína a pořádek ve společnosti. Úplatky jsou v něm prezentovány jako něco mimořádně nemorálního. Konkrétnější už je článek *Potřeba kvalitního řízení* z 2. 11. 1984 (Rudé právo 1984a: 2), ve kterém se píše: „Je třeba zkvalitnit preventivní činnost orgánů, národních výborů, společenských organizací Národní fronty a pracovních kolektivů, vychovávat a formovat člověka k socialistickému vztahu k práci, ke společnému majetku a vytvářet atmosféru nesmiřitelnosti

s negativními jevy a jejich nositeli.“ Ještě důraznější přístup předkládá článek *V zájmu poctivé většiny* z 2. 11. 1985 (Rudé právo 1985: 1). Předsednictvo ÚV KSČ podle něj požaduje po stranických orgánech a organizacích vést k politické odpovědnosti komunisty, kteří nejednají v souladu se zákony, stanovami strany nebo Dopisem předsednictva ÚV KSČ, či kteří nezákonné jednání ve svém okolí trpí, přehlížejí nebo omlouvají a tím snižují autoritu strany.

Rudé právo o negativních jevech informuje, jako kdyby to bylo pro čtenáře něco nového a překvapivého, co by ho mělo šokovat. Přestože texty nejsou příliš konkrétní, je z nich patrná snaha občany motivovat k boji proti negativním jevům. Otázkou zůstává, jak je zveřejňované informace mohly šokovat a vyjádření strany motivovat, pokud v systému negativních jevů žili.

3.2 Zákonná úprava postihování korupce

Trestní zákoník komunistického Československa se zabýval především trestáním úplatkářství, které bylo mnohdy velmi zobecněně pokládáno za jediný projev korupce. Účelem této podkapitoly není předložit předpisy za pomoci přesné právní terminologie, nýbrž poskytnout představu o postihovaných činech a hrozících trestech.

Jako první se tímto zabýval Trestní zákoník z roku 1950, jehož třetí hlava se nazývala „Trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných“ (Trestní zákon č. 86/1950: hlava třetí). V oddílu čtvrtém nazvaném úplatkářství se nachází paragrafy 181–184 zabývající se touto problematikou. První z nich se týká přijímání úplatku – podle něj ten, kdo v souvislosti s rozhodováním ve věci obecného zájmu nebo s výkonem takového rozhodnutí přijme nebo si nechá slíbit úplatek, má být potrestán odnětím svobody až na jeden rok a peněžitým trestem. Ten, kdo za takových okolností úplatek žádá, má být potrestán odnětím svobody na tři měsíce až tři roky a peněžitým trestem. Ještě přísnějším trestem, tedy jeden rok až pět let vězení a peněžitým trestem má být stížen pachatel, který se takového činu dopustil jako veřejný činitel. Druhý paragraf řeší podplácení, tedy trestání osoby, která úplatek poskytuje. Osoba, která jiné v souvislosti

s rozhodováním ve věcech obecného zájmu nebo s výkonem takového rozhodnutí úplatek poskytne, nabídne či slíbí, má být potrestána odnětím svobody až na jeden rok a peněžitým trestem. Pokud se podplácení pachatel dopouští vůči veřejnému činiteli, má být potrestán odnětím svobody na tři měsíce až tři roky a peněžitým trestem. Třetí paragraf v tomto oddíle řeší nepřímé úplatkářství. Podle něj každý, kdo žádá nebo přijme úplatek za to, že svým vlivem bude působit na výkon pravomoci veřejného činitele, nebo za to, že už tak učinil, má být potrestán odnětím svobody až na jeden rok a peněžitým trestem. Stejný postih čeká toho, kdo úplatek poskytne, nabídne či slíbí. Ve čtvrtém paragrafu je zvláštní ustanovení o účinné lítosti, které zprošťuje viny toho, kdo úplatek poskytne a slíbí jen kvůli tomu, že o to byl požádán, a bez odkladu to oznámí prokurátorovi nebo orgánu národní bezpečnosti (Trestní zákon č. 86/1950: § 181–184).

V trestním zákoně z roku 1961 došlo jednak ke kosmetickým úpravám, kdy došlo k přečíslování oddílů a paragrafů (Naxera 2015a: 77), nýbrž i ke změně trestů. Podle něj hrozí člověku, který v souvislosti s obstaráváním obecného zájmu přijme nebo si nechá slíbit úplatek, až dva roky ve vězení, nebo nápravné opatření, nebo zákaz činnosti. Ten, kdo úplatek žádal, má být potrestán odnětím svobody v délce šest měsíců až tři roky a pokud se toho dopustil jako veřejný činitel, hrozí mu jeden až pět let odnětí svobody, což je shodné jako ve výše zmíněném zákoně z roku 1950, odpadá zde však možnost peněžitého trestu. Trest za podplácení zůstává stejný, tedy až jeden rok odnětí svobody, doplněn je však možností udělení nápravného opatření nebo peněžitého trestu. Pokud někdo poskytl úplatek veřejnému činiteli, hrozí mu až tři roky vězení, nápravné opatření nebo peněžitý trest. Za nepřímé úplatkářství hrozí příjemci nově až dva roky odnětí svobody, ten, kdo úplatek poskytl, nabídl či slíbil, má být potrestán nápravným opatřením, nebo odnětím svobody až na jeden rok. Paragraf o účinné lítosti doznal pouze stylistických změn, princip zůstává stejný (Trestní zákon č. 140/1961: § 160–163).

V trestním zákoně ani v jiné obecně závazné normě není specifikován pojem úplatku. Je jím tedy každá výhoda příjemci, která je neoprávněná (Pešta 1988: 15). Nezáleží tak na jeho hodnotě – zejména z toho důvodu, že v případě nefinančních a nemateriálních úplatků může být dosti těžko odhadnutelná.

3.3 Implementace zákonů a Dopisu na postihování korupce a jednotlivé případy

Z obou trestních zákonů je patrné, že postihy za úplatkářství byly stanoveny poměrně jasně, jak však docházelo k jejich implementaci, bude tématem této podkapitoly. Na úvod je možné říct, že to, zda byl korupčník za své jednání stíhán či nikoliv, záviselo na jeho kapitálu – ekonomickém a politickém, potažmo sociálním.

Souvislé statistiky mapující odhalování a trestání korupce bohužel podle vyjádření archivů nejsou k dispozici⁵, existují však určité odhady či dílčí statistiky. Podle Rozehnal (1999: 59) bylo v osmdesátých letech za podplácení průměrně odsouzeno kolem pěti lidí ročně, za přijímání úplatku řádově dvacet. Tato čísla jsou alarmující především ve srovnání s počtem žalovaných a stíhaných osob, který uvádí Pešta (1988: 63–64). Jím uvedená statistika⁶ mapuje tyto počty mezi roky 1967 a 1984. Nejprve je patrný prudký pokles v letech 1968 a 1969 oproti roku 1967, který Pešta přisuzuje ochromení činnosti orgánů trestního řízení v tzv. krizových letech. Následuje prudký nárůst ze šedesáti pěti stíhaných v roce 1969 na sto devadesát dva stíhaných v roce 1971 (Pešta 1988: 63). Kolísání mezi roky 1972 a 1979, kdy počet stíhaných byl dvě stě čtrnáct, následuje prudký nárůst v roce 1980, kdy počet stoupl na čtyři sta třináct, až se v roce 1984 vyšplhal na pět set osmdesát tři (Pešta 1988: 63). Je potřeba

⁵ Zaměstnanci Státního oblastního archivu v Plzni jsem byl po mém dotazu na statistiky odsouzených za korupci odkázán na Archiv bezpečnostních složek, který však souvislé řady kriminálních statistik nemá. Též kontaktovaný Národní archiv existenci statistik nevyvrátil, ale podle vyjádření jednoho ze zaměstnanců stav fondů neumožňuje data o počtu zadržených případně odsouzených za konkrétní trestné činy najít.

⁶ Viz Příloha č. 3.

zdůraznit rozdíl mezi počtem stíhaných a počtem žalovaných, který byl logicky vždy nižší – v roce 1970 tvořil jen dvacet dva, v roce 1981 už sto devadesát pět (Pešta 1988: 63). Mnohem menší čísla jsou u počtu objasňovaných přečinů a návrhů na potrestání⁷. Například v roce 1971 bylo objasňováno třicet čtyři přečinů a dvacet pět z nich bylo navrženo k potrestání, mezi roky 1978 a 1983 se počet objasňovaných přečinů pohyboval mezi třemi a deseti a navrženo k potrestání bylo jen dva až osm lidí (Pešta 1988: 64).

Podle Pešty (1988: 65) to však je jen velmi přibližný odraz reálného stavu. Tvrdí, že trendy jsou ovlivněny změnami citlivosti společnosti na kriminalitu a vyjadřují také množství a kvalitu odvedené práce orgánů činných v trestním řízení. Dodává, že je to důkaz úspěšné implementace materiálů přijatých ústředními a stranickými orgány, díky čemuž došlo ke zintenzivnění boje proti úplatkářství – především v české části federace. Srovnání České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky nabízí zajímavé výsledky⁸. Přestože většinu času mezi roky 1970 a 1984 byl počet osob stíhaných pro úplatkářství mnohem vyšší v ČSR než v SSR, v roce 1973 tomu bylo naopak a na Slovensku byl pro úplatkářství stíhán téměř dvojnásobek osob než v Česku. V jiných letech však počet stíhaných v ČSR několikanásobně překonával počet v SSR a zároveň se stále zvyšoval, kdežto na Slovensku se mezi lety 1982 a 1984 výrazně snížil (Pešta 1988: 67). Nedá se předpokládat, že by ve slovenské části federace byli lidé méně zkorumpovaní, podle některých náznaků právě naopak – Kmeť (2011: 280) podle dat ze Slovenska tvrdí, že úplatkářství tam bylo mezi roky 1985 a 1986 na vzestupu – spíše tam byla menší ochota příslušných orgánů se tímto protiprávním jednáním zabývat. Podle dat pocházejících z následujících let se dá odvodit, že Dopis předsednictva ÚV KSČ měl určitý vliv. V protikorupční atmosféře vyvolávané stranou rostl počet udání na zneužívání funkce souvisejících s korupcí. Na ÚV KSČ stále více přicházely dopisy

⁷ Viz Příloha č. 4.

⁸ Viz Příloha č. 5.

kritizující korupční poměry. Možná i díky tomu bylo možné zaznamenat v roce 1988 vzestupnou tendenci v odhalování korupce (Kmet' 2011: 281–283).

Z filmů a seriálů produkovaných v 70. a 80. letech je patrné, že si KSČ, která měla pod kontrolou jejich obsah, velmi dobře uvědomovala rozsah korupční sféry v Československu. Korupce, především ve formě úplatkářství, se objevovala v mnoha filmech. Naxera (2015b: 107) uvádí například drobné úplatky, které dostával doktor Šafránek v jednom z dílů filmové série či debata v seriálu *Rozpaky kuchaře Svatopluka*. Strana se však prostřednictvím televizní tvorby snažila proti korupci i bojovat, přinejmenším vytvářet ve společnosti protikorupční náladu. Potrestání ředitele dolu za zneužívání zdrojů podniku je k vidění v jednom z dílů seriálu *Okres na severu*. Záměr ukazovat špatnost korupce však neprocházel celým tímto seriálem, protože v jednom z dalších dílů se tajemník okresního výboru KSČ snaží získat protekci pro svého známého (Naxera 2015b: 107). Pokud se jedná o již v úvodu práce zmíněný film *At' žijí duchové*, tam korupčník a vedoucí prodejny Jouza, jehož chování bylo mimochodem vzorovým příkladem chování takového člověka v podobné funkci, nebyl potrestán zákonem ani stranou, nýbrž shodou náhod. Někdo může namítnout, že pro takové potrestání není ve filmu pro děti prostor, to však může už od dětství vyvolávat vztah ke korupčním normám a zdání, že je takové jednání legitimní.

Na tomto místě je vhodné dát do kontextu teoretický základ položený v první a druhé kapitole této práce a realitu postihování korupce. Prvním problémem bylo už to, jaké praktiky lidé za korupci považovali. Dovolím si tvrdit, že v komunistickém Československu neplatilo výše zmíněné, tedy že v public opinion definici je považováno za korupci mnohem více činů než v public office nebo legalistické definici. V realitě komunismu bylo naopak nejvíce věcí považováno za korupci v public office definici, následně v legalistické definici, zatímco veřejné mínění bylo na toto protiprávní jednání nejméně citlivé. Podle norem byla za úplatek považována láhev vína, sáček kávy či diář (Pešta 1988: 18–19), avšak jak nám nejlépe dokládají různé už zmíněné filmy a seriály,

společnost to vnímala jako standardní věc, což do značné míry přežilo v politické kultuře dodnes (Frič 1999: 78–79). Korupční chování bylo hluboce zakořeněno v myslích obyvatel a ti se podle toho chovali. Jako příklad může sloužit stíhání pracovníka, který podplácel dispečera zemních strojů a na svou obhajobu uvedl: „Zkuste si dneska sehnat buldozer, já vím, že druzí mu dávali ještě více.“ Na námitku, že by bylo možné stroje zajistit i bez úplatků dodal: „O tom jsme nepřemýšleli, asi by to šlo, ale takto to bylo rychlejší a možná i lacinější“ (Pešta 1988: 97).

Z jednotlivých případů, kdy byla korupce odhalena a potrestána, není možné vyvodit nějaký systém, kdy bylo toto protiprávní jednání ještě tolerováno a kdy už bylo trestáno. Z nalezených informací o jednotlivých případech se dá usuzovat, že více byla trestána tzv. malá korupce, zatímco velká korupce spíše minimálně. Potrestáni byli i lidé, kteří přijali úplatek směšné částky. V roce 1985 byla k deseti měsícům odnětí svobody podmíněně s odložením na zkušební dobu jednoho roku odsouzena předsedkyně posudkové komise ONV, která přijala částku deset kanadských dolarů a dva kusy mýdla zahraničí výroby za to, že zajistí poukaz na lázeňskou péči, což ve své funkci mohla ovlivnit (Rozeňal 1999: 51). Důležitá byla v takových případech především společenská škodlivost. V roce 1984 byl odsouzen ředitel dětského domova za to, že přijal od zájemců o osvojení dítěte balíček kávy a láhev vína a tím porušoval zájmy dítěte (Pešta 1988: 20–21). Vzhledem k tomu, jak byla korupce ve společnosti stranou i orgány trestního řízení přehlížena, dá se předpokládat, že samotný úplatek nehrál v těchto případech hlavní roli, ale že šlo spíše o nomenklaturní nepohodlnost či špatné vztahy na pracovišti. Velká korupce byla sice méně rozšířená než korupce malá, ale rozhodně nebyla zanedbatelná. Trestala se však minimálně, protože by zasáhla výše postavené členy KSČ, což by narušilo její legitimitu.

Jak už bylo zmíněno výše, ve společnosti dochází k sociální dezorganizaci a vznikají korupční normy, které částečně nahrazují normy oficiální, se kterými jsou často v rozporu. Zde už se dá teoretický rámec vytvořený v první kapitole aplikovat i na případ Československa. Občané totiž neposkytovali úplatky jen

v případech, kdy o ně byli požádáni nebo když se snažili získat nějakou výhodu. Podpláceli i v případě, kdy na zboží či službu měli nárok a příjemce jejich přání musel splnit, protože to bylo jeho povinností (Pešta 1988: 47). Došlo totiž k situaci, kdy se podplácení stalo znakem slušnosti, sami poskytovatelé měli pocit, že příjemce na to má nárok. Vnímání korupce jako něčeho běžného mělo i méně osobní rozměr. Někteří dárci se prostřednictvím úplatku snažili zavděčit nadřízeným orgánům, a proto rozdávali majetek v socialistickém vlastnictví. Tato činnost byla mnohdy podmíněna cizí iniciativou a pokud si dotčený pracovník chtěl udržet svou pracovní pozici či sociální kapitál, musel se podvolit. Pešta (1988: 62) uvádí, že velmi přísně byli odsouzeni⁹ vedoucí pracovníci, kteří se hájili tímto způsobem: „... Jakmile k nám na okres přišla nějaká návštěva nebo delegace, tak jsem už předem věděl, že je k nám pošlou a my je musíme občerstvit a obdarovat. Kde na to podnik má brát je nezajímalo, co jsme ale měli dělat?“ V tomto případě se jednalo o rozhodnutí užší nomenklatury.

Podobný vliv však mohl mít i socialistický systém hospodaření. Stíhán byl vedoucí centrálního skladu státního statku, protože rozkrádal věci, za něž nakupoval zboží, které pak dával jako úplatek jiným podnikům, aby tak zajistil dodávky pro svůj podnik. Tento muž si dokonce vše pečlivě zaznamenával do zápisníku, kterým se pak marně snažil hájit před vyšetřovateli (Pešta 1988: 45). K tomuto typu chování se vyjádřil v Rudém právu Ján Feješ (1985: 3), generální prokurátor ČSSR: „Celá řada stíhaných pachatelů – pokud nešlo o přímé zloděje – se velmi často nechala zmást tím, že prý jejich nesprávné rozhodnutí prospívá závodu, resortu, místu nebo kolektivu, anebo se tak zavděčí nadřízeným, případně jiným orgánům. Zásadu „co je dobré pro podnik je dobré i pro společnost“ tím nesprávně převedli i do oblasti, kde se dílčí zájmy střetávají se zájmy celospolečenskými, vyjádřenými a chráněnými zákony včetně zákona trestního.“ V takové situaci docházelo k tomu, že pracovníci podniků nehlásili korupční jednání vedoucího, které bylo motivováno skupinovými zájmy podniku nebo družstva, protože z něj měl prospěch širší okruh osob (Feješ 1985: 3).

⁹ Jaký trest dostali, Pešta bohužel neuvádí.

Pokud v těchto případech nebyl tlak přímý, pak jistě nepřímý – formou hrozby, že podnik kvůli zpožděným dodávkám materiálu nesplní plán, na což bude reagováno sankcemi. Krytí korumpujícího vedoucího pracovníka jeho podřízenými – jakýsi vnitropodnikový korupční řetězec – ztěžoval odhalování takového protiprávního jednání. Pešta (1988: 31) uvádí příklad kontrolora, který se při zpracování revize v JZD setkal s velmi negativním ohlasem právě z řad běžných zaměstnanců, kterým se nelíbilo, že za korupci považuje něco, co družstvu pomáhalo. Kontrolor dokonce uvedl, že si příště rozmyslí, něco podobného dávat do protokolu.

Velký vliv na šíření korupce měl i nedostatek zboží související právě se socialistickým hospodářstvím. Lidé, kteří málo dostupné produkty či služby poptávali, byli ochotni zaplatit více, a pracovníci, kteří byli odpovědní za distribuci takových statků, byli připraveni nechat si zaplatit. Příklad takové situace je k nalezení v článku s názvem *Terry za „všimné“* (Walter 1985: 3). Josef Petržík, vedoucí referent velice umně využil nedostatkovosti motorobotu Terry, který byl k dostání jen v Hradci Králové. Zájemci ho navštěvovali přímo či ho kontaktovali přes prostředníky a dávali mu úplatky 500, 1000 nebo i více korun československých, čímž se snažili získat výhodu – přednost před ostatními zájemci – která byla mnohdy jen domnělá, protože už byli v pořadí. Všeobecně bylo známo, že stroj není možné získat bez finanční pozornosti, která byla vložena do obálky spolu se žádostí. Petržík mohl se zbožím dlouho nakládat volně, pak byl zaveden pořadník, který však obcházel tím, že si vymýšlel jména a adresy a využíval špatné evidence a kontroly. Poté, co byla jeho činnost odhalena, trvalo zaměstnancům podniku půl roku, než systém znovu dali dohromady. Národní bezpečnost Petržíkovi prokázala trestný čin přijímání úplatku v desítkách případů, a navíc mu prokázala i trestný čin podplácení, kterého se dopustil při zprostředkování prodeje automobilu. Soud ho potrestal osmnácti měsíci odnětí svobody nepodmíněně a pokutou 25 000 Kčs. Potrestán byl i vedoucí oddělení, jemuž bylo po čtyři měsíce strháváno 15 % z platu. Přestože o ekonomické příčině korupce vrcholní představitelé strany a státu mluvili jen minimálně, velice dobře si rozšíření takového jednání byli vědomi a

často z něho sami profitovali, což bylo doloženo v kauze Babinský, které se bude věnovat následující podkapitola.

3.3.1 Kauza Babinský

Extrémní případ korupce je možné vidět v kauze Babinský, které je věnovaná celá knížka Miloše Luknára, jenž potřebné informace a detaily získal od prokurátora, který měl případ na starosti. Stanislav Babinský, tzv. král Oravy¹⁰, byl ředitelem Okresního průmyslového podniku v Trstenej, pro jehož vedení dle prokurátora nebyl dostatečně inteligentní – sobě i manželce zfalšoval učňovský list, pro sebe i vysvědčení, podle kterého měl být kvalifikován na učitele v mateřské škole (Luknár 1990: 14, 42). Do této funkce se dostal ne díky svým zásluhám, nýbrž díky protekci poté, co byl už několikrát odsouzen za rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví (Luknár 1990: 21). Jako ředitel koupil a nechal bez projektové dokumentace, stavebního povolení a za podnikové peníze opravit mlýn, který využíval jako místo ke korumpování a pobyt v něm jako formu úplatku. Dostavovali se tam různí prominenti, funkcionáři strany, kteří chvíli kázali o důležitosti Dopisu předsednictva ÚV KSČ a pak odjeli do mlýna, kde zadarmo jedli, pili a mnohým tam bylo zajištěno i sexuální uspokojení. Díky těmto výdajům byl podnik platebně neschopný (Luknár 1990: 32–36).

Ačkoliv byl Babinský z pozice ředitele nepřilíš významného podniku příslušníkem tzv. řadové nomenklatury, jeho reálná moc byla mnohem větší. Díky úzkým vazbám na funkcionáře strany na okresní, krajské, republikové i federální úrovni se dá říci, že ovládal celý okres. Luknár (1990: 8, 24) tvrdí, že rozhodoval o tom, jestli budou mít lidé zaměstnání, nebyla mu cizí ani fyzická, psychická a kariérní likvidace lidí, kteří se mu znelíbili, byť kvůli sebemalichernější věci. Patřil do korupčního řetězce a byl jeho klíčovou součástí. Byl kryt a zároveň kryl. Ovlivňoval národní bezpečnost i prokuraturu, protože díky svému vlivu, který neměl racionální základ, zabránil vyšetřování jednoho ze svých pracovníků, který se pokusil o znásilnění. Mezi jeho přátele, kteří mu dali

¹⁰ Takto ho nazvali novináři poté, co se jeho případ dostal na veřejnost (Jancura 2014).

takovou moc, patřil první náměstek ministra vnitra Ján Kováč, častý návštěvník mlýna (Luknár 1990: 30). Otázkou je, jak si Babinský naklonil významné představitele strany a vytvořil si pověst, díky které se ho bál celý okres. Poměrně jednoduše. Jednak svým necitlivým a hrubým způsobem vůči svým podřízeným či stranickým špičkám okresu, jednak servilností k lidem, kteří stáli na vrcholu nomenklaturní hierarchie. Kromě už zmíněného hoštění ve mlýně pořádal také lovy, při kterých spolu se svými hosty zabíjel zvířata nelegálními způsoby, například střelbou z vrtulníku. Dále rozdával drahé obrazy malířky Márie Medvecké nebo vyřezávaný nábytek vysoké hodnoty, který se vyráběl v podniku, který vedl, případně ho prodával s výraznými slevami (Luknár 1990: passim). Babinský také krátce působil jako předseda jednoty Dolný Kubín – do této funkce byl jmenován na základě svých známostí (Luknár 1990: 39). Na tomto místě je vhodné uvést, že finanční zisk pravděpodobně nebyl určující pro jeho chování. Zisky Babinského byly především nepřímé, protože si posiloval hlavně svůj sociální kapitál, který mohl být přínosnější než kapitál ekonomický (Naxera 2015b: 102).

Dá se říci, že Babinský byl zadržen díky náhodě, protože skupině, kterou vedl, nevyšla krádež kamionu piva. Na sklonku roku 1984, konkrétněji 14. prosince, ho přišel zatknout řadový policista, který ho neznal, takže mu nedovolil kontaktovat žádné spřízněné osoby (Jancura 2014; Luknár 1990: 13). Dvanáct vyšetřovatelů kauzu rozplétalo téměř dva roky, přičemž spis čítal 34 000 stran (Luknár 1990: 7). Podle prokurátora bylo vzetí do vazby jeho spolupachatelů, převážně funkcionářů strany, neustále brzděno a odkládáno. Jakmile však bylo rozhodnuto o stíhání vedoucího tajemníka OV KSSS v Dolnom Kubíne Pavla Kymana a předsedy ONV tamtéž Juraja Muriny, změnila se atmosféra, protože jejich stíhání mnozí brali jako stíhání samotné strany (Luknár 1990: 55, 60). Obtíže při vzetí představitelů strany do vazby komentoval prokurátor slovy: „Dospěl jsem k závěru, že společnost, ve které není možné označit nehodného člověka a žádat jeho potrestání, nemůže být zdravá.“ Jak sám říká, při vyšetřování případu ztratil zbytky iluzí o socialismu (Luknár 1990: 60). Z vyšších míst byl tlak na rychlé uzavření případu, takže nebylo možné prošetřit

vše. Prokurátor upozorňoval nejvyšší stranické orgány, že případ Babinský není ojedinělý jev, představitelé strany toto ignorovali a měli pocit, že tím ochraňují socialismus. Z vyšších míst byl také činěn tlak na rychlé uzavření případu, dost možná kvůli Babinského úzkým vazbám na špičky KSČ (Luknár 1990: 6, 7, 44). Odsouzený byl Juraj Murina – předseda ONV, Pavol Kyman – vedoucí tajemník OV KSS, Štefan Kecera – ředitel hotelu, a Jozef Gábik – vedoucí rekreačního zařízení ve mlýně. Všichni tito lidé pocházeli z dělnický či rolnických rodin a byli na ně skvělé kádrové posudky (Luknár 1990: 18–19). Sám Stanislav Babinský byl v létě 1987 odsouzen k 14,5 letům vězení (Luknár 1990: 51).

Své vlastní vyšetřování vedla i KSČ a podle mnohých náznaků měla dokonce před prokuraturou náskok (Luknár 1990: 94). Strana případ vyřešila tresty několika straníkům, ale mnoho jich odešlo nepotrestáno. Ze strany byl vyloučen Ján Kováč, první náměstek ministra vnitra ČSSR, a Stanislav Dudášek, vedoucí odboru ÚV KSS. Další provinilci dostali pouze pokárání či pokárání s výstrahou, mnohým byl navržený stranický trest zmírněn. Podobné postihy byly udělovány za ztrátu členské legitimace či členské známky (Luknár 1990: 64–96).

Tento případ pravděpodobně nejlépe ilustruje systémovost korupce v komunistickém Československu. Téměř jistě nebyl ojedinělý, avšak jediný, který byl odkrytý. Nomenklatura a na ní založené korupční řetězce umožňovaly poměrně bezpečné porušování zákona. Dá se předpokládat, že kdyby měl Babinský příležitost včas kontaktovat své patrony, mohl ve své činnosti pokračovat spokojeně dál. Dovolím si říct, že vzhledem k informacím uvedeným v této kapitole, se v okrese Dolný Kubín jednalo o jistou variantu state capture. Babinský se totiž choval jako soukromý subjekt, který si prakticky kolonizoval vedení okresu a z velké části ho ekonomicky a politicky ovládal. State capture se vzhledem k přítomnosti soukromého subjektu na federální či republikové úrovni nevyskytovala, ale v různých okresech byla její přítomnost dost pravděpodobná. Jak uvádí ve své knize Luknár (1990: 101), Babinský by nemohl ve své funkci existovat bez zkorumpovaných představitelů státní a politické moci. Úplatky tito lidé podle autora nepovažovali za korupci, ale za běžnou součást socialistického

života, za něco, na co mají ze své funkce právo a nemusí se za to před nikým stydět. Luknár tuto skupinu lidí nazývá socialistickou mafii (Luknár 1990: 101).

Závěr

Ačkoliv práce nese název Postihování korupce v komunistickém Československu, bylo nutné představit teoretický rámec a dále fungování korupce v komunismu obecně i na případu Československa, protože to bylo podstatné pro pochopení, proč korupce nebyla postihována. Samotnou otázku postihování korupce bylo třeba zarámovat taktéž oficiálním pohledem vládnoucí KSČ na tento fenomén.

Z informací a materiálů, které byly dostupné, je možné vyvodit určité závěry. Prvním z nich je, že korupce byla integrální součástí komunistického režimu. Především díky socialistickému způsobu hospodaření a principu nomenklatury se korupce v Československu mohla snadno stát systémovou. Ačkoliv strana o jejím rozsahu věděla, jak naznačují mnohá vyjádření straníků a hlavně vydání *Dopisu Předsednictva ÚV KSČ stranickým orgánům a organizacím k prohloubení činnosti boje proti porušování zásad socialistické zákonnosti, morálky a disciplíny* (KSČ 1983), svým chováním ji do velké míry tolerovala a podporovala.

Strana a tím i vláda se od svého nástupu až do počátku 80. let stavěla k řešení problému korupce pasivně. Její vysoce postavení členové se sice ke korupci vyjadřovali a proklamovali nutnost s ní bojovat, prvním reálným aktem však bylo až vydání Dopisu a opatření vlády v únoru 1983. Jeho implementace však byla obtížná a, jak jsem v práci zmínil, i do velké míry neúspěšná. Korupčním prostředím formované sociální struktury podporovaly korupční normy, takže jim sociální dezorganizace vyhovovala. KSČ se s korupcí snažila bojovat i prostřednictvím filmové a seriálové tvorby, odsuzujícími články v Rudém právu, které vzývaly socialistickou morálku, ale například i publikací Karla Pešty *O činnosti kontroly v oblasti neoprávněného obohacování* (Pešta 1988). Ta je výjimečná tím, že představuje komplexní pohled oficiálních míst na tuto problematiku a velké množství případů, což mělo dokázat ochotu strany bojovat s korupcí a její rozhodnost při trestání korupčního jednání.

Z výše uvedených případů se nedá vyvodit systematický klíč k trestání korupčního chování. Postihování korupčníků záviselo na velikosti jejich sociálního a politického kapitálu. Nositelé velkého sociálního a politického kapitálu v drtivé většině nebyli trestáni – do velké míry i proto, že byli propojeni s nejvyššími špičkami státu a strany a jejich potrestání by důvěru ve stranu, pokud se o nějaké důvěře dá mluvit, výrazně oslabilo. Výjimkou je kauza Stanislava Babinského, který během svého zatčení nestihl kontaktovat patrony z nejvyšších pater KSČ a v dosud pevném korupčním řetězci tak vznikl prostor, ve kterém ho nikdo nekryl. Dá se předpokládat, že svým nevybíravým chováním své patrony zatěžoval a oni se rozhodli ho nekryt záměrně, protože vzhledem ke komplexnosti vytvořené korupční sítě o jeho vzetí do vazby museli vědět. Ani ti, jejichž kapitál byl nízký, nebyli většinou postihováni, protože díky tomu, že režim toleroval drobnou korupci a stínové podnikání, získával loajalitu korumpujících a zkorumpovaných občanů (Kabele 1999: 215), takže do určité míry na korupci stál.

V úvodu jsem zmínil, že některé klientelistické vazby nebyly revolucí a přechodem k demokracii zpřetrhány. Zde může za příklad sloužit opět Stanislav Babinský, kterému byl v roce 1990 přerušena trest a byl tak fakticky propuštěn, ačkoliv byl v roce 1987 odsouzen k 14,5 letům vězení. Důvodem k propuštění měl být jeho zdravotní stav, protože údajně trpěl nevléčitelnými nemocemi (Luknár 1990: 51, 99). Podezření však budí, že ještě v roce 2012 Stanislav Babinský nejen žil, ale i úspěšně podnikal. Dokázal využít svůj sociální kapitál z komunistické éry – díky svým konexím se v Trstěně stal podnikatelem, o kterém je všeobecně známo, za co byl odsouzen, který je však vychvalován starostou a stále vzbuzuje strach, jelikož obyvatelé města nechtějí být v souvislosti s ním jmenováni v médiích (Burčík 2012). Je tedy otázkou, zda nebyl v roce 1990 Babinský propuštěn i díky svým korupčním vazbám.

Co se týče trestů za korupci, ty byly primárně zaměřeny na úplatkářství – přijímání úplatku, podplácení a nepřímé úplatkářství. Trestní sazby nebyly příliš vysoké, byly však stanoveny poměrně jasně (Trestní zákon č. 86/1950: § 181–

184), takže existovala legislativní norma, na jejímž základě mohli být korupčníci a korumpovaní trestáni. To, že se tak nedělo, bylo způsobeno neochotou strany trestat občany, kteří k ní byli loajální či dokonce byli v jejích řadách. Pešta (1988: *passim*) uvádí velké množství případů postihování korupce, avšak nezmiňuje udělené tresty. Jejich výše měla být závislá na míře společenské škodlivosti jednotlivých případů, ale to, že někteří nebyli za přijímání úplatku potrestáni vůbec (Luknár 1990: *passim*), zatímco jiní byli odsouzeni za přijetí deseti kanadských dolarů a dvou kusů mýdla zahraniční výroby k deseti měsícům odnětí svobody podmíněně (Rozehnal 1999: 51), ukazuje, že při postihování korupce hrály velkou roli osobní vztahy, ať už ty dobré, kdy byli příjemci kryti, tak ty špatné, kdy byl příjemce udán. Případy nebyly příliš často zmiňovány v médiích, kromě Babinského se v Rudém právu psalo například o Josefu Petržíkovi, který se nechal uplácet při distribuci motorobotu Terry. Pokud už k medializaci došlo, tak se záměrem vzbudit ve čtenářích odpor k takovému chování a strach z případného trestu.

Téma postihování korupce v komunismu v sobě skýtá velký potenciál, který bohužel v této práci nebyl a ani nemohl být využit. Archivy, velký zdroj informací, nemají dotčené fondy zpracovány, takže je obtížné z nich informace o jednotlivých případech získat. Spisy obsahují osobní data, a proto je není možné publikovat aniž by byly anonymizovány, velká část spisů je stále nedostupná, protože soudní fondy jsou fondy neuzavřené. Souvislé kriminální statistiky nejsou k dispozici, takže data k postihování korupce je možné čerpat jen ze statistik dílčích. Až budou tyto archivní fondy více zpřístupněny, bude moci být odhalen celý systém postihování korupce, což však bude vyžadovat mnohem větší prostor než ten vyhrazený bakalářské práci.

Seznam pramenů a literatury:

Beňo, Mikuláš (1984). Z diskuze na 12. zasedání ÚV KSČ. *Rudé právo* 8. 12. 1984, s. 3.

Biško, Jiří (1984). Více důslednosti. *Rudé právo* 3. 12. 1984, s. 3.

Burčík, Matuš (2012). Babinského odsúdili za korupciu, teraz kraluje Trstenej. *SME*. 22. 6. 2012 (<https://domov.sme.sk/c/6439928/babinskeho-odsudili-za-korupciu-teraz-kraluje-trstenej.html>, 12. 4. 2017).

Burian, Michal (1999). Korupce ve světě. In: Frič, Pavol a kol., *Korupce na český způsob* (Praha: G plus G), s. 255–293.

Cviklová, Lucie (2008). *Politické a společenské postavení bývalých československých nomenklaturních elit v období tzv. normalizace. Okolnosti jejich rozkladu a vybrané aspekty jejich adaptace* (Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky).

Feješ, Ján (1985). Důsledně prosazovat zákonnost, disciplínu a pořádek. *Rudé právo* 8. 1. 1985, s. 3.

Frič, Pavol (1999). Korupční klima v ČR. In: Frič, Pavol a kol., *Korupce na český způsob* (Praha: G plus G), s. 73–115.

Frič, Pavol (2001). Korupce – deviantní chování, nebo sociální dezorganizace? Případ české policie. *Sociologický časopis* 37 (1), s. 65–72.

Frič, Pavol – Kabele, Jiří (1999). Korupce jako sociální fenomén. In: Frič, Pavol a kol., *Korupce na český způsob* (Praha: G plus G), s. 9–47.

Friedrich, Carl J. (2007). Corruption Concepts in Historical Perspective. In: Heidenheimer, Arnold J. – Johnston, Michael eds., *Political Corruption: concepts and contexts* (New Brunswick: Transaction Publishers), s. 15–23.

Holmes, Leslie (2003). Political Corruption in Central and Eastern Europe. In: Bull, M. J. – Newel, J. L. eds., *Corruption in Contemporary Politics* (New York: Palgrave Macmillan), s. 193–206.

Jancura, Vladimír (2014). Papaláša ste si mohli kúpiť za tritisíc korún. *Pravda.sk*. 9. 12. 2014 (<http://zurnal.pravda.sk/neznama-historia/clanok/338805-papalasa-ste-si-mohli-kupit-za-tritistic-korun/>, 6. 4. 2017).

Kabele, Jiří (1999). Česká byrokracie a korupce. In: Frič Pavol a kol., *Korupce na český způsob* (Praha: G plus G), s. 211–254.

Kabele, Jiří (2002). Vláda v budovatelském a ústavním zřízení (teoretická hypotéza). In: Hájek, Martin et al.: *Svět hierarchií a reálný socialismus. Dědictví komunistické vlády II: sborník příspěvků ke zkoumání sociálních hierarchií* (Praha: Sociologický ústav Akademie věd), s. 59–81.

Kitschelt, Herbert – Mansfeldová, Zdenka – Markowski, Radoslav – Tóka, Gábor (1999). *Post-Communist Party Systems. Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation* (Cambridge: Cambridge University Press).

Kmeť, Norbert (2011). „V rozpore so socialistickou morálkou vyžadujú niektorí pracovníci rôzne úplatky za vybavovanie vecí a zabezpečovanie úloh, ktoré patria k ich povinnostiam.“ Vedenie komunistickej strany a jeho prejavy o korupcii. *Forum Historiae* 5 (2), s. 266–284.

KSČ (1983). *Dopis Předsednictva ÚV KSČ stranickým orgánům a organizacím k prohloubení činnosti boje proti porušování zásad socialistické zákonnosti, morálky a disciplíny* (Národní archiv, fond KSČ-ÚV, č.j. 1407, č. 4 – brožura Dopis předsednictva ÚVKŠČ 10. 2. 1983).

Kusý, Miroslav (1991). *Eseje* (Bratislava: Archa).

Langr, Ivan (2014). Systémová korupce jako empirický výzkum: případ města Liberec. *Central European Political Studies Review* 16 (1), s. 1–28.

- Možný, Ivo (2009). *Proč tak snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce. Sociologický esej* (Praha: Sociologické nakladatelství).
- Naxera, Vladimír (2013). Patterns of Corruption, Clientelism, and Party Patronage in Communist and Post-Communist Societies in Central Europe. *Politics in Central Europe* 9 (1), s. 47–68.
- Naxera, Vladimír (2015a). Ke strukturálním příčinám rozvinutí korupčního jednání v komunistických režimech. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni* 7 (3), s. 69–92.
- Naxera, Vladimír (2015b). *Korupce v komunistickém režimu a v průběhu postkomunistické transformace* (Brno: Nakladatelství DOPLNĚK).
- Nye, Joseph S. (1967). Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis. *The American Political Science Review* 61 (2), s. 417–427.
- Pešta, Karel (1988). *O činnosti kontroly v oblasti neoprávněného obohacování (korupce a úplatkářství)* (Praha: Výbor lidové kontroly ČSSR).
- Philp, Mark (1997). Defining Political Corruption. *Political Studies* 45 (3), s. 436–462.
- Reed, Quentin (1999). Politická korupce v postkomunistické společnosti. In: Frič, Pavol a kol., *Korupce na český způsob* (Praha: G plus G), s. 116–158.
- Rozehnal, Aleš (1999). Korupce a český právní řád. In: Frič, Pavol a kol., *Korupce na český způsob* (Praha: G plus G), s. 48–72.
- Rudé právo* (1983). Poctivě pracovat – poctivě žít. 19. 2. 1983, s. 1.
- Rudé právo* (1984a). Potřeba kvalitního řízení. 2. 11. 1984, s. 2.
- Rudé právo* (1984b). Není práv bez povinností. 17. 11. 1984, s. 1.
- Rudé právo* (1985). V zájmu poctivé většiny. 2. 11. 1985, s. 1.

Staniszki, Jadwiga (1989). The Dynamics of a Breakthrough in the Socialist System: An Outline of Problems. *Soviet Studies* 41 (4), s. 560–573.

The World Bank (2000). *Anticorruption in Transition: A Contribution to the Policy Debate* (Washington, D. C.: The World Bank).

Transparency International (2016). *Corruption Perceptions Index 2015* (neurčeno, Transparency International).

Transparency International (2017). *Corruption Perceptions Index 2016* (neurčeno, Transparency International).

Trestní zákon č. 86/1950 Sb.

Trestní zákon č. 140/1961 Sb.

Vymětal, Petr (2006). Typologie korupce. In: Dančák, Břetislav – Hloušek, Vít – Šimíček, Vojtěch eds., *Korupce: projevy a potírání v České republice a Evropské unii* (Brno: Masarykova univerzita), s. 13–30.

Walter, Karel (1985). Terry za „všimné“. *Rudé právo* 18. 1. 1985, s. 3.

Resumé

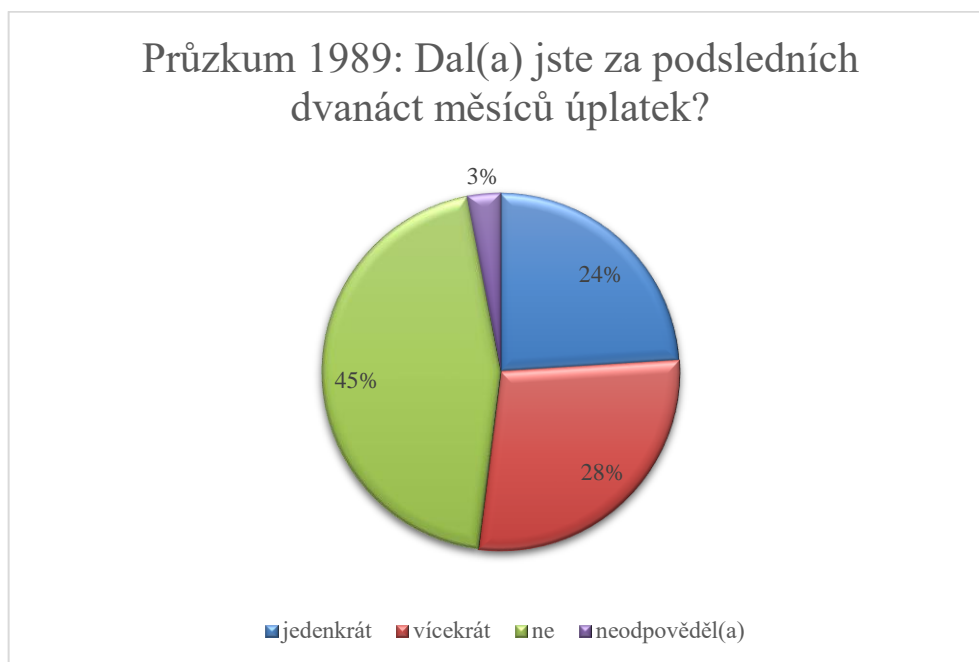
This bachelor thesis deals with the topic of penalization of corruption in communistic Czechoslovakia. This illegal behaviour, which is still important topic in the Czech society, has to a certain extent origin in the past.

The aim of this paper is to analyse penalization of corruption in Czechoslovakia during the communistic era (1948–1989). In the first and second chapter of the paper is set up some theoretical and societal framework necessary for the main part focused on penalization. The first chapter includes theory of the phenomenon – definitions, typology, forms of corruption and related concepts as well as attitudes to corruption and its measuring. The second chapter is dedicated to corruption in communistic regimes and especially in communistic Czechoslovakia. The most crucial factors, which determined the development and maintaining of corruption in the society, are highlighted in this part. The third chapter is focused on how the communistic party thought about corruption and shows the legal basis, which was also developed by the party. This is complemented with concrete cases of corruption and punishments of this illegal behaviour.

According to the information contained in this bachelor thesis, it is possible to make some conclusions about the penalization of corruption in communistic Czechoslovakia. Corruption was very widespread and party and even police knew about that. The legal system was well prepared for penalization, but the communistic party did not want to do that. As it was not possible to get some goods or services without corruption, corrupting or corrupted people paid to the communistic regime for its blindness with their loyalty. Penalization of people depended on their social or political capital. This topic is important for better understanding of corruption nowadays, so it has a big potential. Unfortunately not all data from archives are available to get now, however it should change in several years and deeper research will be possible.

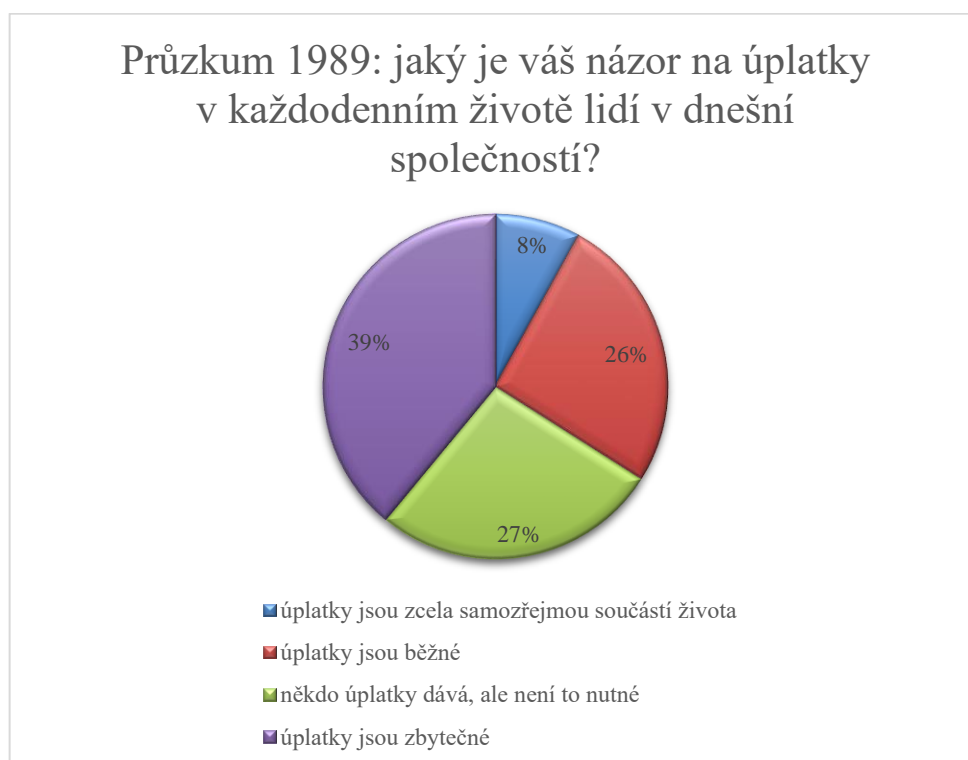
Přílohy

Příloha č. 1

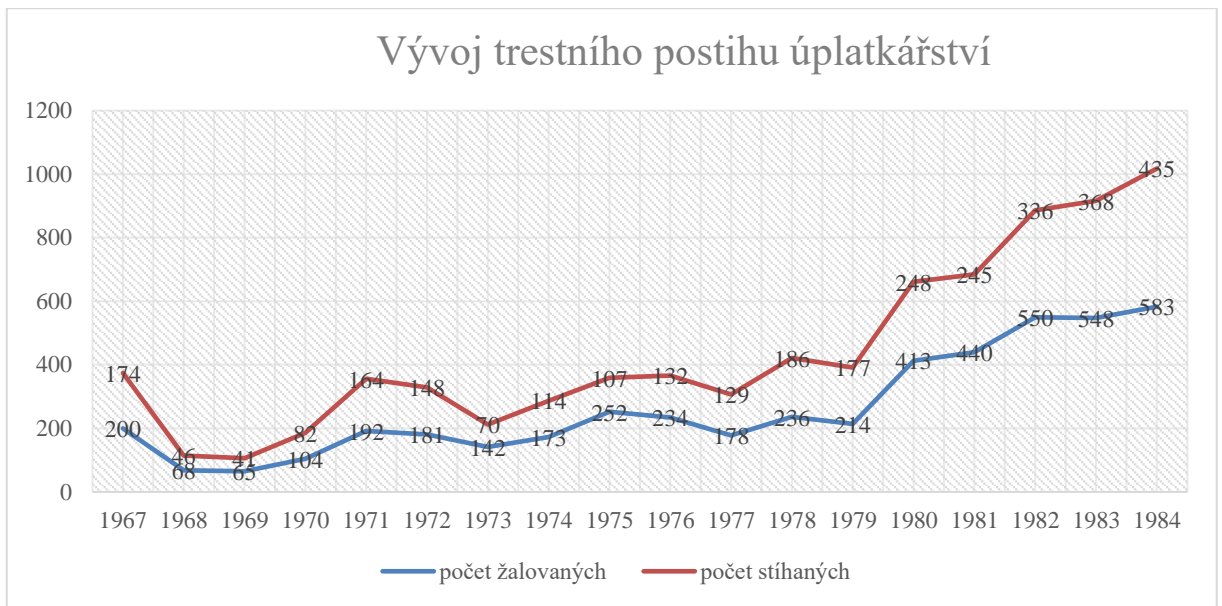
Zdroj: Frič 1999: 98

Příloha č. 2

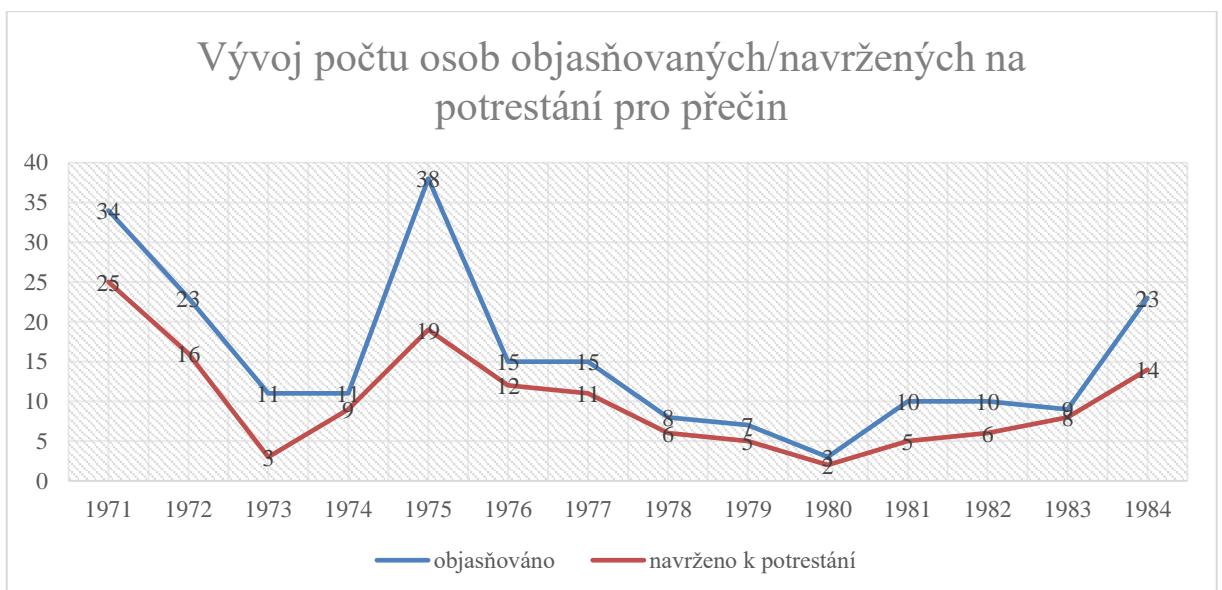
Zdroj: Frič 1999: 98

Příloha č. 3

Zdroj: Pešta 1988: 63

Příloha č. 4

Zdroj: Pešta 1988: 64

Příloha č. 5

Zdroj: Pešta 1988: 67